

T a k á c s P é t e r

»NEVEDEN SZÓLÍTOTTALAK, ENYÉM VAGY...«

A MAGYAR ÁLLAM ÁTNEVEZÉSE*

A MAGYAR ÁLLAM alkotmányos neve 2011-ben megváltozott: az 1989 és 2011 között használt *Magyar Köztársaság* nevet 2012. január 1-én – a 2011. április 25-i alkotmány rendelkezése alapján – a *Magyarország* név váltotta fel. E tanulmányban – néhány általános összefüggés felvillantása mellett – a magyar állam átnevezésével¹ kapcsolatos kérdéseket elemzem, jogi, történeti és filozófiai összefüggésekben.

1. AZ ÁLLAM NEVE ÉS KÖZJOGI-POLITIKAI RENDSZERE MEGVÁLTOZÁSÁNAK ÖSSZEFÜGGÉSE

Az államok nevének *történeti, jogi, nyelvi és társadalomlélektani*, meg-, el- vagy átnevezésének pedig *jövőt formáló*, s ebben az értelemben *politikai* jelentősége van. Ez utóbbi jele, hogy az ún. rendszerváltozások idején az államok (egyik) neve szinte mindig megváltozik. A névváltozásra tipikus esetekben az államforma megváltozása révén kerül sor, olykor azonban anélkül is. A rendszerváltozás és az államnév-változás összefüggése hazai vonatkozásban abból is látható, hogy a XX. század folyamán a magyar állam alkotmányos neve 1918-ban, 1919-ben, 1920-ban, 1946-ban, 1949-ben és 1989-ben módosult. Ezek a dátumok egyben a magyar történelem jelentős fordulópontjait és az állam formájának változását is jelzik. A változások összefoglaló jelleggel, táblázatszerűen a következőképpen ábrázolhatók.

* Ez a tanulmány a K 108790. számú, *A modern állam változásai – Történeti perspektívák és a jelenkori kibívásokra adott válaszok* című OTKA projekt keretében és annak támogatásával készült. A kézirat változatra tett szakmai észrevételekért és kritikákért köszönettel tartozok Drinóczi Tímeának, Egresi Katalinnak, Ganczer Mónikának, Gercsák Gábornak, Kardos Gábornak, Kecskés Gábornak, Paksy Máténak, Pruzsinszky Sándornak, Rajky Csabának, Rixer Ádámnak, Sulyok Gábornak és Tamás Andrásnak. A szövegben maradt esetleges hibákért vagy tévedésekért természetesen a szerző felel.

¹ Az államok nevével, valamint el- és átnevezésükkel kapcsolatos *általános* kérdéseket külön tanulmányban elemeztem; lásd Takács Péter: *Az államok nevééről*. = *Állam- és Jogtudomány*. 2015/1. A két írás között néhány bekezdésnyi szöveg átfedés van, amit az a szándék indokol, hogy mindkettő külön-külön, önállóan is olvasható legyen.

*A társadalmi-gazdasági, állami-politikai és jogi rendszer jelentős változásai
Magyarországon a XX. század folyamán és a XIX. század elején*

1918/1919	1919/1920	1944/1946	1948/1949	1989/1990	2010/2011
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

A magyar állam államformája, illetőleg annak változásai

1918: népköztársaság	1919: tanácsköztársaság	1920: királyság	1946: köztársaság	1949: népköztársaság	1989: köztársaság	2011: köztársaság
-------------------------	----------------------------	--------------------	----------------------	-------------------------	----------------------	----------------------

*A magyar állam nevének alakulása
(felül: alkotmányos államnév; alul: országnév)*

1918	1919	1920	1946	1949	1989	2011
Magyar Népköztársaság / Magyar Köztársaság	Magyar Köztársaság – Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság – Magyar Népköztársaság	Magyar Királyság	Magyar Köztársaság	Magyar Népköztársaság	Magyar Köztársaság	Magyarország
Magyarország	Magyarország	Magyarország	Magyarország	Magyarország	Magyarország	Magyarország

Amint látható, a névváltozás rendszerint az államforma-változást kíséri. Az államforma változásának hiánya ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a név változása ne kötődhetne a politikai rendszer lényeges átalakulásához. Ez utóbbiból ugyanis több is megfér egy adott államforma keretei között. A legutóbbi névváltozás – mint később kitérek rá – nem az államforma, hanem a politikai rendszer megváltozásának² kísérő jelensége volt. Jelentősége tehát – szemben a „hivatalos” állásponttal és néhány elemző értelmezésével (lásd alább) – egyáltalán nem szimbolikus, amennyiben azt a „csak jelképes”, „nem túl fontos” értelemben veszik, hanem nagyon is lényegi.

A XX. századi magyar állam nevében – ha nem a *teljes* vagy *deklarált* nevet, hanem a *tényleges névhasználatot* vesszük – kisebb-nagyobb változások 1918/19-ben, valamint 1920 és 1945 között többször is bekövetkeztek. Az első Népköz-

² A rendszerváltozás tényének megerősítéséhez (nem bizonyítékként, hanem szemléltetésként) egy politikai beszédre utalok itt: „Négy év távlatából már látjuk – hangsúlyozta ún. évértékelő beszédében 2014 elején Magyarország miniszterelnöke –, hogy 2010-ben valójában rendszerváltás történt. Húsz év alatt a második. Leváltottuk azt a politikai és gazdasági rendszert, amely a kommunizmus megdöntése után épült föl...” Lásd *Magyar Nemzet Online*. 2014. február 17. [http://mno.hu] ezen belül: [/magyar_nemzet_belfoldi_hirei/felvelo-korszak-kuszobon-allunk-1211344].

társaságot, valamint a Tanácsköztársaságot gyakran *köztársaságnak*, az utóbbit pedig emellett alkalmasint *magyar szovjet köztársaságnak* mondták. Bár a Nemzeti Tanács 1918. november 16-i néphatározata a „népköztársaság” kifejezést használta, az ezt követő négy hónapban hol a *népköztársaság*, hol a *köztársaság* kifejezéssel utaltak a magyar államra. A Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács 1919. március 24-i ülésének jegyzőkönyve szerint a tanács elnöke, „Garbai Sándor elnök felhív[t]a a figyelmet arra, hogy a *szovjet* helyett valamilyen jó magyar kifejezést kellene használni”, a határozati részben pedig a következő szöveg áll. „A Kormányzótanács megállapodik, hogy a szocialista magyar állam neve: Magyar Köztársaság.”³ A Tanácsköztársaság ún. hosszualakos államneve egy ideig *Magyar Köztársaság* volt, s ezekben a hetekben így is utaltak rá. Az ideiglenes alkotmány (1919. április 2.) már *Tanácsköztársaságról* beszélt, a „véglegesnek” szánt, 1919. június 23-i alkotmány pedig *Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaságról*. Nem volt egyszerűbb a helyzet a Tanácsköztársaságot közvetlenül követő hónapokban sem: az ún. Peidl-kormány 1919. augusztus 2-án az államformát újra „népköztársaságként”, az államot pedig *Magyar Népköztársaságként* határozta meg. Friedrich István kormánya az állam nevét (1919. augusztus 8-án) *Magyar Köztársaságra* változtatta, de kormányzása idején sokan használták a *Magyar Népköztársaság* nevet is. 1920 és 1945 között igen gyakran az országnevet (*Magyarország*) használták azokban az esetekben is, például a nemzetközi szerződésekben, ahol szokás szerint az alkotmányos névvel (*Magyar Királyság*) szokták megnevezni az államot. Ebben a 25 évben a két nevet – minthogy az államok ilyen vonatkozású névhasználatára akkor sem létezett semmilyen előírás – minden különösebb szabályosság nélkül, váltakozva használták. Ennek oka feltevésem szerint az adott korszak ún. államforma-problémája volt, amit a (véltetően későbbi eredetű) „király nélküli királyság” kifejezés mélyebb értelme, talán kissé pejoratívan, de plasztikusan jelez; nevezetesen az, hogy az államforma konkrét uralkodót kívánt volna, a trón azonban, már ha volt, évtizedeken át betöltetlen maradt.⁴ Ugyanebben az időszakban a bírósági ítéleteket egy ideig *a Magyar Állam nevében*, majd *a Magyar Szent Korona nevében* hozták meg, ill. hirdették ki. Amint az alább kiderül, a tényleges névhasználatra az ún. Kádár-korszakban is érdemes odafigyelni, mert fontos következtetések vonhatók le belőle.

³ A jegyzőkönyvet 1986-ban közreadó kötet szerkesztői ezen annyira meglepődtek, hogy jegyzetet kapcsoltak a határozathoz: „A szövegben így, feltehetőleg elírás következtében” – jegyezték meg (v.ö. Imre Magda – Szűcs László (szerk.): *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986, 61. o.). A jegyzet azonban alighanem felesleges volt, mert a jegyzőkönyvet nem rontotta el senki.

⁴ A szóban forgó korszak előtti időkre is utalva itt jegyzem meg, hogy a magyar államot a *Magyarország* országnév alapján az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában meglehetősen ritkán nevezték meg, s akkor is (elsősorban az Ausztriához való viszony hangsúlyozásakor) a *Länder der Heiligen Stephans Krone* (Szent István koronájának országai) kifejezést használták. Az 1867. évi XVI. törvénycikkünk például *a magyar korona országai* kifejezéssel jelölte meg a magyar államot.

2. AZ ÁTNEVEZÉS POLITIKAI KÖZEGE: NYELV ÉS POLITIKA VISZONYA 2010 UTÁN

A magyar állam átnevezésére 2011/12 folyamán, izzó lingvisztikai környezetben, társadalom- és politika-lélektanilag már-már forradalminak, de legalábbis fülke-forradalminak mondható történelmi helyzetben került sor. A ma [2015-ben] már talán távolinak, s ezért esetleg kissé ironikusnak tűnő „izzó lingvisztikai környezet” kifejezéssel a nyelv és a politika sajátos viszonyát szeretném érzékeltetni. A nyelvnek ugyanis mindig van politikai, a politikának pedig nyelvi vonatkozása, ám e kapcsolat bizonyos korokban a szokásosnál is intenzívebbé lesz: a lingvisztika a politika középpontjába kerül, sőt a nyelv ügye államüggévé lesz. Magyarország 2010 utáni egy-két éve vitathatatlanul ilyen. Ennek okát alighanem George Orwell elgondolása alapján lehet megadni: a világ átalakítására törekvő mozgalmak átalakítják a nyelvet is, egyfajta „újbeszél”-t dolgozva ki és fogadtatva el. Az új nyelvből aztán – tehetjük hozzá Orwell gondolatához – visszakövetkeztethetünk a mozgalmak természetére is. A legradikálisabbak például sajátos szavakat és kifejezéseket vezetnek be („külső párttag”, „Nagy Testvér” stb.), új stílust terjesztenek el (s ha ez militáns, akkor mindenki tudja, hogy a mozgalom is ilyen), és egyedi szemantikát alakítanak ki.⁵

A lingvisztikai izzás 2010 után két területen is megnyilvánult. Az egyik a közösségi terek nevének megváltozása, ideértve az intézménynevek alakítását, a másik az állami szervek nyelv iránti elköteleződése.

Az előbbi területen a leglátványosabb fejleményt a közéleti-közösségi terek nevének alakításával kapcsolatos viták – az ún. *névharok* – jelentették.⁶ A névharcok leglátványosabb terepe a városok és falvak,⁷ a helyi politikában pedig az

⁵ Ez utóbbi lehet olyan – Orwell idézve, az általa leírt negatív utópiára vonatkoztatva –, amelyben „a háború: béke, a szabadság: szolgaság, a tudatlanság [pedig]: erő”. A kevésbé radikálisok beérik kevesebbel is. Bár nem célom itt ennek elemzése, de megjegyzem: a Magyarországon 2010-ben hatalomra jutott politikai párt(ok) mögötti mozgalom a nyelv területén is az *eklektikát* preferálja – miként olykor például az építészetben vagy a festészetben is (lásd például a Nemzeti Színház épületét vagy az ún. Alaptörvény-képeket). Az életre keltett archaizmusokat meglepő neologizmusokkal vegyíti („nemzeti hitvallás” és „emberi erőforrások” minisztériuma stb.), a régi hivatali zsargont újakkal egészíti ki („az ország teljesítőképessége” és „kiszervezés”), s így tovább. A mára kialakult egyedi szintaxis elemzése ugyancsak meglepetéseket hozhat. Ebben – például – „a békemenet: harc, az együttműködés: engedelmesség, a hatalom pedig: tudás”. A nyelv és a politika viszonyáról, illetőleg az új szavak és a dolgok megnevezésének politikai jelentőségéről lásd még George Orwell: *Politics and the English Language*. London: Horizon, 1946, valamint Raphael Salkie: *The Chomsky Update. Linguistics and Politics*. London: Unwin-Hyman, 1990.

⁶ Lásd erről mindenképp Balázs Géza: *Névpolitikai küzdelem*. [http://mnytud.arts.unideb.hu] ezen belül: [/nevarchivum/konyvtar/altnev/tanulmanyok/balazs.doc].

⁷ A városokat és a falvakat illetően közismert például, hogy Szentpétervár neve az elmúlt 210 évben átlag 35 évenként megváltozott (ü. hat neve volt): *Sankt Pieter Burch* (1703) → *Sankt-Petersburg* (XVIII. sz.) → *Szanket-Petyerburg* (XIX. sz.) → *Petrográd* (1914) → *Leningrád* (1924) → *Szanket-Petyerburg* (1991). Magyarországon hasonló múltja volt a mai Dunaujvárosnak és Tiszaújvárosnak (*Dunapentele* → *Sztálimváros*, 1951-1961 → *Dunaiújváros*, valamint: *Tiszaszederkény* → *Le-*

utcák és más közösségi terek el-, át- és visszanevezése. Minél inkább nemzetközi vonatkozású valami, vagyis nem egyetlen állam hatalma alatt áll, annál nehezebben változtatható meg a neve; az országhatárokon áthaladó nagy folyók neve például ritkán változik.⁸ 2010 és 2014 között városok és falvak átnevezésére nem került sor, a közösségi terek neve viszont gyakran változott. Ez ugyancsak a rendszerváltozások jele.⁹

2010 után a másik változás az állami szervek nyelvi kérdések iránti elköteleződése volt. A korszak elején megválasztott köztársasági elnök például már programjában a magyar nyelv védelmét tekintette egyik fő feladatának. Államfői tevékenysége során – miközben a helyesírás szabályaival éppúgy nem volt tisztában,¹⁰ mint a tudományetika előírásaival – folyamatosan „odafigyelt” a magyar nyelv helyzetére: az új alkotmány tervezete kapcsán például a nyelv ápolásával összefüggő javaslatokat tett közzé honlapján. Sokat foglalkozott nyelvi kérdésekkel a kormány is. Talán ezirányú elköteleződésének tudható be, hogy az ún. Ferihegy-ügyként elhíresült esetben nem tudta elfogadni a Földrajzinévbizottság szakmai álláspontját nemzetközi repülőtérünk új nevét illetően, sőt meg is torolta javaslatának elutasítását. Mint emlékeztető, a kormány által java-

nimváros, 1970-1992 → *Tiszaujváros*). A helyiségek átnevezése sokszor nem egyszerűen politikai, hanem azon belül, ideológiai alapú döntés (például *Szolgagyháza* →1948: *Szabadegyháza*, *Eszterháza* →1950: *Fertőd* stb.). Ne gondoljuk azonban, hogy ez csak a kommunista rendszer sajátja; vö. például *Ráckozár* → 1934: *Egyházaskozár*, *Szomolya* →1937: *Gömbösfalva* →1946: *Szomolya*, *Zsidó* → 1943: *Váczegres* esetét). A kérdésről lásd pl. J. Soltész Katalin: 'Rendszerváltozás és névváltoztatás.' [https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/10985/03.pdf?sequence=1] és Faragó Imre: 'Névrajz.' [http://mercator.elte.hu] ezen belül: [~farago/kartografia%20tan-konyv%20altalanos.html]

⁸ Vö. Kiss Lajos: 'Cuius regio, eius nomen?' *Magyar Tudomány* (1992/2) 132. o.

⁹ A legismertebb példa Budapest sugárútja; ennek ugyanis az elmúlt másfél évszázad folyamán hat neve volt *Sugár út* | *Radialstrasse* (1883) → *Andrássy út* (1886) → *Sztálin út* (1950) → *Magyar Ifjúság útja* (1956) → *Népköztársaság útja* (1957) → *Andrássy út* (1990). Az átnevezések nemcsak a politikai akarat erejét, hanem annak jellegét is tükrözik; példaként lásd *Széll Kálmán tér* (1929) → *Moszkva tér* (1951) → *Széll Kálmán tér* (2011). - Ez olykor ironikus is lehet (így amikor a *Károlyi Mihály utcából Károlyi utca* lesz; 2011), néha pedig egyenesen groteszkbe hajlik (például amikor az oly vegyes emlékeket felidézni képes budapesti *Köztársaság teret II. János Pál pápa tere* nevezik át, 2011). A helyénvaló új nevekkkel együtt járó természetes jó érzést és az ironikus vagy groteszk esetekkel együtt járó mosolyt az utcanevek terén is könnyen elhalványítja a „politikai környezet-szennyezés”. Ilyennek tartom például azt, amikor Budapesten utcát neveztek el a kommunista titkosrendőrség parancsára megölt lengyel papról, Jerzy Popieluszkóról (ami az igazságosság érvényesülését sugallta és a legtöbb ember jó érzésének megfelelt), de azt nevezték át így, amelyik a fasisztákkal fegyverrel is szembeforduló Ságvári Endre nevét őrizte, s pusztán azért, mert az illető – 1940-ben, Magyarországon – kommunista lett. A komikus átnevezések érdekes esete szegedi; ott ugyanis a *Vitéz* utcából 1949 után *Partizán* utca lett, abból pedig 1990 után újra *Vitéz*. Ugyanígy: a szegedi *Mars* térből a kommunizmus idején *Marx* tér lett, ami annak elmúltával újra *Mars* térre változott. Ugyanitt a *Zalka Máté* utcát az „utcanév egyszerűsítésére” hivatkozva 1990 után *Máté* utcának nevezték el. Vö. Tóth Szergej – Zánthó Róbert: *A hatalom logikája: birtokolni az utcaneveket. Megjegyzések a toponimák változtatásaihoz szegedi nézőpontból*. [http://www.jgypk.u-szeged.hu/tanszek/alknyelv/UTCANEVEK.htm]

¹⁰ Lásd például *Index*, 2011. 03. 19.: [http://index.hu] ezen belül:

[belfold/2011/03/19/alamfoi_udvozetet_hagyott_schmitt_a_csardaban/]

solt „Budapest Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér” helyett a bizottság 20:1 arányban a „Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér, Budapest-Ferihegy” elnevezést tartotta nyelvileg helyesnek és a köznyelvben elterjeszhetőnek. Erre válaszul a kormány lényegében szétkergette a bizottságot,¹¹ a megújított testületbe új tagokat neveztetett ki,¹² s jogszabály-módosítással átalakította feladat- és hatáskörét.¹³ Ezzel párhuzamosan az Országgyűlés – egy energetikai tárgyú törvény módosításával összekötve – a kormány javaslata szerint változtatta meg a légikikötő nevét. A nyelvi erőszakoskodás „jutalma” persze az lett, hogy az új nevet az elmúlt három évben a külföldiek közül szinte senki nem jegyezte meg, s a magyarok sem nagyon tudják pontosan felidézni.¹⁴

Nyelvi, sőt helyesírási kérdésekkel e korszakban még az Alkotmánybíróság is foglalkozott: állást foglalt abban, hogy *jó erkölcsnek* vagy *jóerkölcsnek* kell-e írni azt, amit a polgári jogászok a magánjogi szerződés egyik érvényességi feltételének tekintenek.¹⁵ A nyelv „etikai aspektusának” problémájához egy államtitkár is hozzászólt, amikor a helyesírási ismereteket kapcsolatba hozta a „jó erkölcs-csel”: aki nem tud helyesen írni, az jó ember nem lehet. Egy másik államtitkár

¹¹ Lásd például *Index*, 2011. 03. 09. [<http://index.hu>] ezen belül: [belfold/budapest/2011/03/09/vita_a_ferihgyi_repuloter_uj_neverol/], *Index*, 2011. 03. 20. [<http://index.hu>] ezen belül: [belfold/2011/03/20/a_kormany_megtorolta_hogy_leszavaztak_ferihgy_uj_nevet/]; *Hír24*, 2011. 03. 19. Embereket rúgnak ki Ferihegy új neve miatt? [<http://www.hir24.hu>] ezen belül: [belfold/2011/03/19/embereket-rugnak-ki-ferihgy-uj-neve-miatt/]; *NOL* 2011.03.20. [<http://nol.hu>] ezen belül: [belfold/20110322-liszt_ferenc_visszavag-1016991] (Az Orbán-kormány azonnal büntet).

¹² A bizottság összetételét jelenleg a 2007-es jogszabályt módosító 430/2012. (XII. 29.) Kormányrendelet szabályozza. Eszerint annak 7 tagját a kormány egy-egy minisztere, 4 tagját az MTA négy intézménye, további két tagját pedig egy kormányhivatal és egy egyetem jelöli.

¹³ Az egyik legfőbb nívum az volt, hogy a földrajzi nevek egy részét – amennyiben (a jogszabály megfogalmazása szerint) „ahhoz kiemelt közérdek fűződik” – nem a bizottság, hanem a kormány állapítja meg. Érdekes jogalkotási teljesítmény volt annak rögzítése is, hogy a 2007-es rendeletet módosító 36/2011. (III. 21.) Kormányrendelet szerint a kormány névadása esetén 2011-től a jogszabály két előírását „nem kell alkalmazni”. A nem feltétlenül alkalmazandó egyik előírás szerint a „hivatalos földrajzi nevek megállapításakor” figyelemmel kell lenni „a helyi lakosság élő névhasználatára”, az önkormányzatok véleményére, a tudományok eredményeire, a történelmi hagyományokra, valamint „a nyelvi és nyelvhelyességi követelményekre”. A másik szerint „a történelmi hagyományokat őrző nevek nem változtathatók meg.” Ezek a szabályok tehát a kormányra nem érvényesek.

¹⁴ A tulajdonneveket eklektikusan halmozó és egymás mellé szóró név bonyolultsága, sőt rendhagyó volta mellett ennek az is oka lehetett, hogy a művészek és politikusok, valamint a repülőtérrel viszonya névadási szempontból kényes dolog. Leonardo da Vinci (Róma), Fierdrich Chopin (Varsó), II. János Pál (Krakkó), John Fitzgerald Kennedy (New York) és Charles De Gaulle (Párizs) kétségtelenül „bejött”, Elefthérios Venizélos (Athén), Lester B. Pearson (Toronto), John C. Munro (Hamilton), Milan Rastislav Štefánik (Bratislava, vagyis Pozsony) és Antônia Carlos Jobim Nilza Brasileiro de Almeida (Rio de Janeiro) már nem annyira.

¹⁵ A döntés nyelvészeti értékelésével kapcsolatban lásd Fejes László: Igaza van-e az alkotmánybíróságnak? *Nelv és Tudomány*. [<http://www.nyest.hu>] ezen belül: [hírek/igaza-van-e-az-alkotmanybirosagnak] 2010. november 2.

az újabban bizonyos körökben vitatott finnugor nyelvrokonság genetikai módszerekkel történő vizsgálatára tett javaslatot.

A nyelv és politika felfokozott kapcsolatát a Magyar Nyelvstratégiai Intézet létrehozása koronázta meg 2014-ben. Ennek az intézménynek az azt életre hívó jogszabályok szerint – „a magyar nyelvi örökség föltárásán”, „a nyelv mélyebb megismerésén”, valamint annak „ápolásán, gondozásán és fejlesztésén” túl – 14 fontos feladata van. Ilyen egyebek mellett „a magyar nyelvi értékvesztés ellen ható feladatok megvalósítása”, jelentsen ez bármit is.¹⁶ Stílusos volna, ha az intézet első megnyilvánulása – például a jelentés nélküli szavak vagy homályos jelentésű kifejezések jogszabályokban való használatának elkerülésére vonatkozó javaslattal – a jogalkotás nyelvének egyértelművé tételére irányulna.

Nos, ebben az izzó nyelvi környezetben került sor a magyar állam átnevezésére. Az átnevezés lényege, hogy valaminek új nevet adunk a régi helyett. A névadás azt jelenti: valamihez tudatosan és egyetlen aktussal egy nyelvi jelet rendelünk, azzal azonosítjuk, s egy szűkebb vagy szélesebb közösségben ezt az azonosságot elfogadtatjuk. Az elfogadás és a használat aztán hatni fog arra a jelenségre (személyre, dologra, állatra vagy államra), amit megneveztünk: racionális képességekkel rendelkező lények esetén a nevet az illető megtanulja, azonosul vagy nem azonosul vele, megszereti vagy sem, megváltoztatja (ha módjában áll) vagy sem, és így tovább. Az elfogadás és annak következményei, pontosabban az elfogadottság kialakítása tekintetében kijelenthető, hogy a *névadás: alkotás*. „Aki nevet ad, az alkot, terem” – fogalmaz Balázs Géza, a magyar nyelvtudomány egyik legszenzitívebb képviselője.¹⁷ Egyetértve vele, az is kijelenthető, hogy a *névadás* politikai kérdés, melynek eredménye – rendszerint – alkotmánytörvényben jelenik meg.

3. AZ ÚJ NÉV: »MAGYAR KÖZTÁRSASÁG« HELYETT »MAGYARORSZÁG«

A magyar állam alkotmányos nevének megváltozását az 2011. április 18-án elfogadott és 25-én kihirdetett alkotmányhoz – teljes címével: *Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)* – kötjük. Ez vitathatatlan megállapítás; ám fontos hozzátenni: az, hogy az Alaptörvény adott a magyar államnak új nevet, annak egy konkrét szöveghelyéből nem derül ki; csak a szöveg viszonylag komplex felada-

¹⁶ Jogszabályi alapként lásd az 55/2014. (III. 4.) Korm. rendeletet, az 1091/2014. (II. 28.) Korm. határozatot és az 1098/2014. (III. 4.) Korm. határozatot. A döntés szakmai értékeléséért lásd Johanna Laakso: ‘Szép új nyelvészet.’ *Nyelv és Tudomány*. [http://www.nyest.hu] ezen belül: [hírek/szep-uj-nyelveszet] 2014. 07. 11.; publicisztikai kommentárként: Kálmán C. György: „Jött létre”. *Magyar Narancs Online*. 2014. márc. 25.; Élő Anita: ‘Kell-e nekünk nyelvstratégiai intézet?’ *Heti Válasz*. 2014. 03. 20. Lásd még az intézetről megjelent cikkek listáját az MTA Nyelvtudományi Intézetének honlapján: [http://www.nytud.hu] ezen belül: [/archiv/nyelvstrategiai_intezet.html].

¹⁷ Balázs Géza: *Népolitikai küzdelem*. Vö.: [http://mnytud.arts.unideb.hu/nevarchivum/konyvtar/altnev/tanulmányok/balazs.doc].

tot jelentő értelmezése révén állapítható meg. Először röviden erre teszek kísérletet.

Az Alaptörvény *Alapvetésében* az olvasható, hogy „HAZÁNK neve Magyarország” (A. cikk). Ezzel a megfogalmazással az alkotmányozó azt a fentebb említett nyelvi hagyományt folytatta, amely az „ország” és az „állam” szavak jelentés-kapcsolatát úgy teremtette meg, hogy kontextusukba beemelte a „hazát”. Ám ennek érdekében – amint a Kádár-korszak jelszóírói azt állították: az *állam* (Magyar Népköztársaság) *hazát* jelent – azt is állítania kell, hogy a *haza* (Magyarország) jelentése: *állam*. Ez azonban nem állítható, hiszen „hazánk” még akkor sem azonos „államunkkal”, ha az egyes országok népét és annak lakóhelyét egy állam integrálja.

A *haza* az ember szülőföldje, az aziránt érzett, pozitív érzésekkel együtt, valamint az a hely, ahol az ember boldogul, és ezért azt otthonának tekintti, érzelmileg és kulturálisan is. Olyan hely, illetőleg tágabb térség, amelyhez *születésünk* vagy *felnövekedésünk* okán kulturálisan, esetleg életünk *előremenetele* okán társadalmilag, s mindkét esetben *érzelmileg* is kötődünk. E szón legfeljebb a politikai kérdések iránt rendkívüli érzékenységgel megáldott–megvert emberek értenek államot, s ők is talán csak a negyed-, ötödleges jelentésrétegekben. Ez már csak azért is így van, mert a *haza* személyes, az *állam* pedig intézményi jellegű és jelentőségű.

A személyes jelleg abból is kiderül, hogy az európai nyelvekben a *haza* szó többnyire a szülők nevéhez asszociálódik: az angolban, franciában, spanyolban és a magyarban például az *anyáéhoz* (ang. *motherland*, *mother country*, fr. *mère patrie*, sp. *madre patria*, m. *anyaföld*, *anyaország*), a latinban, franciában, németben és spanyolban pedig az *apáéhoz* (lat. *patria*, fr. *patrie*, ném. *Vaterland*, spanyol: *patria*). Máskor a szülők révén a *születés* helyének nevéhez kapcsolódik, mint a franciában, spanyolban, magyarban és oroszban (fr. *terre natale*, *pays natal*, sp. *tierra natal*, *país natal*, m. *szülőföld*, *szülőhaza*, or. *podunia*), vagy ahhoz a helyhez kötődik, ahol valaki *nevelkedett*, mint a németben, angolban és a magyarban is (ném. *Heimat*, ang. *homeland*, m. *hon*, *otthon*). Az államhoz, illetve az államhatalomhoz a *haza* jelentése csak néhány szláv nyelvben kötődik, így a csehben és a szlovákban (cs. *vlast* és szl. *vlast*).¹⁸

¹⁸ Lásd Bañcerowski Janusz – Bárdosi Vilmos: ‘A „haza” fogalma a világ magyar nyelvi képében.’ 128 *Magyar Nyelvőr*. (2004/1) 1-10. o. Ezek fényében nem mindegy, hogy „A hazánk neve Magyarország” mondatot miként fordítjuk idegen nyelvekre, például angolra. Az Alaptörvény (*The Fundamental Law of Hungary*) ún. hivatalos angol fordítása ugyanis az „országunk” nevére szól: „The name of our country shall be Hungary” (vö. [http://www.kormany.hu] ezen belül [/download/e/02/00000/The%20New%20Fundamental%20Law%20of%20Hungary.pdf]), az alaptörvény „barátainak” kommentárja pedig „hazánk” elnevezéséről: „Our homeland shall be named Hungary” (lásd Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*. Dublin: Clarus Press, 2012. [http://www.eu.eu] ezen belül [Documents/General/DebatingtheHungarianConstitution/TheBasicLawofHungary.pdf] 507. o.). Az Alaptörvény „kritikusainak” kommentárja e ponton – különös módon – a fordítási szempontból precíznek egyáltalán nem mondható hivatalos angol szövegváltozatot veszi át; vö.

Mindebből arra következtethetünk, hogy „A hazánk neve: Magyarország” mondat (a) a magyar nyelvi viszonyok között szocializálódott és világról a magyar kultúrára jellemző szemantikai keretek között alkotott képpel rendelkező emberek számára nem ugyanazt jelenti, mint „A magyar állam neve: Magyarország” (b) vagy „A magyar köztársaság neve: Magyarország” (c) mondatok. Ennek ellenére mégis így értelmezik. Ennek az értelmezésnek (ti. hogy a „haza” = „állam”) jogilag az a feltétele, hogy az alkotmányozó szándékát is figyelembe vegyük: feltegyük, hogy az alkotmányozó át akarta nevezni az államot és ezt a szabály szövegében is megjelenítette valahogyan. Vagyis a fenti (a) és (b) mondat nem ugyanazt *jelenti*, de jogilag *így kell érteni*. Az ilyen értelmezés alapja az, hogy az alkotmányozó az Alaptörvény Alapvetése R. cikk (3) bekezdésében foglalt rendelkezéssel¹⁹ megteremtette az ún. objektív-teleologikus értelmezés lehetőségét, s e lehetőség valóra váltásához²⁰ az Alaptörvény számos szabályába, amely az államra utal – egy kivétellel gyakorlatilag mindenhová – beírta a „Magyarország” szót. A kívánt végeredmény már csak azért sem maradhat el, mert az Alaptörvényhez benyújtott indokolás teljesen egyértelművé tette, hogy mit is akar az alkotmányozó. Az indokolás ugyanis immár az államról beszél: „[a] Javaslát világossá teszi, hogy a magyar állam neve – mind a hazai használat során, mind a külkapcsolatokban – Magyarország.”²¹ Az, hogy a javaslat – mint fentebb bebizonyítottam – ezt nem teszi „világossá”, de még csak könnyen értetődővé sem, ugyanolyan apróság, mint az, hogy az indokolás más megállapításai sem felelnek meg (részben vagy teljesen) a tényeknek.²² A jogalkotó-alkotmányozó szándéka ennek ellenére világos.

Tóth Gábor Attila (szerk.): *Constitution for a Disunited Nation. On Hungary's 2011 Fundamental Law*. Budapest: CEU Press, 2012, 382. o.

¹⁹ „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával [...] összhangban kell értelmezni”; R. cikk (3) bekezdés. A bíróságok vonatkozásában az Alaptörvény 28. cikke további értelmezési rendelkezéseket tartalmaz, bár a most tárgyalt összefüggésben azok nem relevánsak. („A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”)

²⁰ Ezen értelmezési módszer esetén „az objektív célt vagy kifejezetten a *szövegből* (például címből, preambulumból) vagy közvetve a *szöveg alapján* (mint egy adott szerző szöveg alapján feltételezett szándékát) határozhatjuk meg” vö.: Jakab András: ‘A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében.’ in *Jogesetek Magyarázata [JEMA]* (2011/4) 86. o. Az objektív célnak tehát a szövegből kell megismerhetőnek lennie. Az R) cikk és a 28. cikk problémájáról lásd Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Kocsis Miklós: ‘Mozaikok, azaz milyen értelmezési kérdéseket vehet fel az alaptörvény?’ in *Új Magyar Közigazgatás* (2011/6-7) 10-20. o.

²¹ Lásd a *Magyarország Alaptörvénye* [indokolással]. *Országgyűlés Hivatala. Irományszám: T/2627. Érkezett: 2014. márc. 14.* című iratot, 35. oldal; vö. [<http://www.parlament.hu>] ezen belül: [/irom39/02627/02627.pdf].

²² Például: „Hazánkat – fogalmaz az indokolás – ezer éve ezzel a névvel illették itthon és külföldön egyaránt.” Hazánkat esetleg igen – tolu fel az olvasóban a gondolat –, de „államunk” elődeit már nem, hiszen azok (egyik) neve Magyar Királyság, „Szent István országai”, a „Magyar Korona országai”, majd Magyar Köztársaság, később Magyar Népköztársaság, s végül újra Magyar Köztársaság volt. Egy másik példa: „Ez a meghatározás – szól az indokolás – kijavítja azt a kö-

Az állam átnevezése még 2011-ben azzal folytatódott, hogy az Alaptörvényben meghatározott név alapján a törvényhozó módosította a fontosabb jogszabályokat, s ahol a „Magyar Köztársaság” név szerepelt, oda beírta a „Magyarország” szót. E hatalmas munka legnagyobb részét *Az egyes törvények Alaptörvénnyel összefüggő módosításáról* címet viselő 2011. évi CCI. törvény szövegezői végezték el. (E törvény egy nem túl régi, és sokak által szakmai fenntartásokkal fogadott jogalkotástani elgondolás – vö. *öndereguláló jogi norma* – alapján 2011. december 31-től 2011. december 31-ig volt hatályban, ezért a hatályos jogszabályok gyűjteményeiben nem is szerepel, viszont 307 másik törvényt módosított úgy, hogy a változtatások vagy azonnal, ti. 2011. december 31-én, vagy fokozatosan, az érintett jogszabályok függvényében: 2012. január 1. és 2014. január 1. között léptek életbe.) A 437. szakaszból álló gigantikus méretű ún. saláta-törvény – egyebek mellett²³ – arra vállalkozott, hogy a régi jogszabályokban az Alaptörvény által megszüntetett szervek nevét „átírja” az általa újonnan létrehozottak nevére (például a *Legfelsőbb Bíróságét Kúriára*), s a magyar jogrendszer jogszabályaiból – a szükséghez és lehetőséghez képest – „kigyomlálja” az *alkotmány*, az *alkotmányos* és az azzal összefüggő (például az *alkotmányellenes*) szavakat.²⁴ Mindezek mellett ez a törvény „írta be” a legfontosabb jogszabályainkban a „Magyar Köztársaság” szövegrész helyébe a „Magyarország” szót. Sok esetben részben nyelvi (szövegezési, stilisztikai), részben tartalmi okokból a módosítás abban állt, hogy egyszerűen elhagyták az állam megnevezését, különösen, ha az nem okozott értelmi zavart a jelentésben.²⁵ Bár számos régebbi jogszabály szövege változatlan maradt, az azokban szereplő „Magyar Köztársaság” államnév-

vetkezetlenséget, amely a most hatályon kívül helyezett 1949. évi XX. törvény szövegében az elnevezéssel kapcsolatban található.” De hát – mondhatja bárki, aki úgy véli: még nem kell letagadnia, hogy a józan észből neki is jutott – az 1949. évi XX. törvény szövegében nem szerepelt olyan „következeten” mondat, amire e szöveg papírra vetője e helyen utalni próbált, hiszen a „Hazánk, a Magyar Népköztársaság” jellegű szövegek nem abban voltak olvashatók!

²³ A címe által még csak nem is jelzett *egyéb* rendelkezései közül a magyar jog alakulásáról közvetlen emlékképekkel rendelkezők minden bizonnyal az Országgyűlés elnökének, valamint a miniszterelnöknek a rezidenciájára és rezidencia-használati kötelezettségére vonatkozó szabályokat idézik fel legkönnyebben, bár a törvény számos ponton módosította a központi államigazgatási szervek rendszerét, érintett öregségi nyugdíjra vonatkozó szabályokat és számos más kérdést is.

²⁴ E törvény számos jogszabály számos helyén az „alkotmány” szót „alaptörvény” szóra módosította, az „alkotmányos” szövegrész helyébe igen gyakran a „törvényes” szót tette vagy azt elhagyta, az „alkotmányellenes” kifejezést pedig sok helyütt „alaptörvény-ellenes” kifejezésre változtatta. Mivel az Alaptörvény nem tette jogellenessé, de még csak illegitimmé sem az „alkotmány” és „alkotmányos” szavakat (például magá is utal az alkotmányos értékekre, a történeti alkotmányra, ismeri az alkotmányjogi panasz intézményét és az alkotmánybírárságot mint intézményt), külön elemzést igényelne, hogy a 2011. évi CCI. törvény szövegének megfogalmazóit e „gyomlálásban” milyen szempontok, netán elvek vezették.

²⁵ Például a Polgári törvénykönyvről szóló akkori jogszabályunk 8. § (1) bekezdésében szereplő „A Magyar Köztársaságban minden” szövegrész helyébe a 2011. évi CCI. törvény 9. §-a szerint a „Minden” szöveg került. Az ilyen esetekben a módosított jogszabályban valójában nem is volt szükség az állam megnevezésére.

megjelöléssel együtt,²⁶ a 2011. április 25. után született jogszabályok értelemszerűen már az új államnévvel utalnak a magyar államra, ha az szükséges.

A további jogszabályi névátírásokat felesleges lenne itt tételesen számba venni; a 2011. évi CCI. törvény mellett elég utalni a 322/2011. (XII. 27.) Kormányrendeletre. Ez a jogszabály nemcsak a 303/2007. (XI. 14.) Korm. rendeletet módosította, hanem ugyanazt a feladatot látta el rendeleti szinten, mint amit a magasabb jogforrási szinten a 2011. évi CCI. törvény: számos más kormányrendelet szövegében 2012. január 1-ei hatállyal átírta az állam nevét,²⁷ majd – ez esetben a következő napon – hatályát veszítette.

2012. január 1-én hatályba lépett az új alkotmány, így az állam alkotmányos neve ezen a napon változott *Magyar Köztársaságról Magyarországra*. A határátkelőhelyek tábláit 2011 legvégén, ill. 2012 legelején kicserélték. 2012 márciusában a Földrajzinév-bizottság is megnyilvánult: 79/722. számú állásfoglalásában „tudomásul vette” „Magyarország Alaptörvényének az ország elnevezésére vonatkozó megállapítását” és módosította az Országnevjegyzéket.

Az állam átnevezése ezzel jogilag megtörtént. A jogi befejezettség ellenére kérdés persze, hogy az átnevezés *társadalmilag* a történések sorozatának mely stádiumában tart, vagyis befejeződött-e? Az alkotmányos normák „befejezettségének” azok tényleges érvényesülése is része. Ezért egy állam átnevezése csak akkor befejezett, ha minden olyan kontextusban az új nevet használják, amelyben az államnévnek meg kell jelennie. E tekintetben azt mondhatjuk, hogy a magyar állam átnevezése mindeddig csak részlegesen ment át a gyakorlatba. Hiszen amikor – még 2011-ben – kiderült, hogy a „lendületnek ára van”, akkor az alkotmányozók feltehetőleg meglepődtek. Egy állam neve ugyanis ezernyi helyen szerepel: feliratokon, levélpapírokon, az intézmények bejáratánál elhelyezett ún. címertáblákon, pénzerméken (érdekes módon nálunk a bankjegyeken nem), bélyegzőkön, útleveleken, a legkülönbözőbb igazolványokon és így tovább. Ezek cseréjének olyan nagy költségigénye van, hogy jelentős részükön – az átnevezés kérdésében döntést hozók utólagos bölcsességének és korrekciójának következtében – csak természetes elhasználódásuk után jelenik meg az állam új neve. Ennek az elvnek az érvényesítéséről az alkotmányozó-

²⁶ Számos törvényt, így a nemzetközi egyezményeket kihirdető törvényeket felesleges lett volna, s tulajdonképpen nem is lehetett átírni; s ezek címe és szövege ma is a „Magyar Köztársaság” államnévvel tartalmazza. Például a 2010. évi X. törvény címe ma is ez: „A Magyar Köztársaság Kormánya és az Örmény Köztársaság Kormánya között a kettős adóztatás elkerüléséről és az adóztatás kijátszásának megakadályozásáról a jövedelem- és a vagyonadók területén Budapesten, 2009. november 9. napján aláírt Egyezmény kihirdetéséről”. Apró érdekesség, hogy a törvény által kihirdetett egyezmény egyenesen így fogalmaz: „a »Magyarország« kifejezés a Magyar Köztársaságot és földrajzi értelemben használva a Magyar Köztársaság területét jelenti” (3. cikk 1. pont).

²⁷ A rendelet 10. §-a például így hangzik: „A cirkuszi menaszéria létesítése és működtetése engedélyezésének, valamint fenntartásának részletes szabályairól szóló 222/2007. (VIII. 29.) Korm. rendelet 4. § (8) bekezdésében az »a Magyar Köztársaság« szövegrész helyébe a »Magyarország« szöveg lép.”

törvényhozó az Alaptörvény negyedik módosításával gondoskodott. Ebben a már címében is, státuszában és sorsában is oly különös jogszabályban²⁸ ugyanis úgy fogalmazott, hogy „Magyarországra való utalásként a Magyar Köztársaságra utaló elnevezés²⁹ a hatályos jogszabályi rendelkezések szerint az Alaptörvény hatálybalépését követően is használható mindaddig, amíg az Alaptörvény szerinti megnevezés használatára való áttérés a felelős gazdálkodás elvei szerint meg nem valósítható”.³⁰ Mivel a felelős gazdálkodás – állapíthatjuk meg 2015 elején – az elmúlt években a magyar állam háza táján szinte evidencia volt, a feliratok átírása – „internacionális stílusban” fogalmazva – *under construction*, vagyis *on the way*. Bár nem ismerek erre vonatkozó szociológiai felméréseket, talán nem túlzás azt állítani: ahol az átnevezés hivatali döntés és közpénz függvénye volt, így az intézmények tábláin, bélyegzőin, az államhatároknál és így tovább, ott a dolog – talán a hivatalnokok és a hivatalvezetők lélektanával is összefüggésben – viharos sebességgel *present perfect* lett, ahol magánemberi közreműködéssel és az ezt kísérő finanszírozással történhetne meg, így a személyi igazolványokon, útleveleken stb., ott az átnevezés ma is *present continuous*.

A másik kérdés az, hogy az átnevezés jogi kötelezettséget teremtett-e az új név használatára, s ha igen, milyen körben és milyen következményekkel? Más-ként fogalmazva: el lehet-e térni az alkotmányban rögzített névtől? Mint fentebb kifejtettem, a Földrajzinév-bizottság által meghatározott államnevek „hivatalos célra” kötelezőek, ám a nem hivatalos célú beszédben eltérhetünk tőlük – többek között azért, mert abból, hogy „hivatalosak”, még nem következik, hogy helyesek. Az Alaptörvény által megállapított államnévre ezzel szemben nem mondhatjuk, hogy az „nem helyes” – legalábbis abban az értelemben, hogy az Alaptörvény esetleg nem a *valódi* nevet tartalmazza vagy *tévedne* az állam nevét illetően. Egy másik különbség lélektani jellegű: amíg a Földrajzinév-bizottság által más államokra megállapított nevek egyszer fordulnak elő egy csendes helyen megbúvó, meglehetősen szikár listán, addig az alkotmány szövege oly sok-

²⁸ A kérdéssel kapcsolatban lásd Szente Zoltán: ‘Az Alkotmánybíróság döntése Magyarország Alaptörvényének Átmeneti rendelkezései alkotmányosságáról. Az Alaptörvény integritása és az alkotmányozó hatalom korlátai.’ *Jogesetek Magyarizata (JeMa)* (2013/2) 11-21. o. és Drinóczi Tímea: ‘Alkotmányos párbeszéd az új magyar alkotmány tartalmáról.’ *JURA* (2013/2) 17-36. o.

²⁹ Ha *szemantikai* szempontból a „Magyarországra való utalásként a Magyar Köztársaságra utaló elnevezés”-t „bukfenc”-nek tekintenénk, hiszen a magyar állam jelenleg is köztársaság, tehát a „Magyarország” is „a Magyar Köztársaságra (esetleg: magyar köztársaságra) utaló elnevezés”, akkor *stilisztikai* szempontból minimum „botlás”-nak kellene mondanunk. E körülményeskedő fordulat helyett ugyanis nemcsak helyesebb és egyenebb, de stílusosabb is lett volna – legalábbis azok számára, akiknek nyelvi ízlése nem kolbásztöltő feszítválókon pallérozódott – a „köztársasági államformát tartalmazó korábbi államnév”, vagy még egyszerűbben, s a dolgokat nevükön nevezve: a „Magyar Köztársaság név” fordulat használata.

³⁰ Lásd *Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezései a kommunista diktatúrából a demokráciába való átmenetről* (elfogadva: 2011. december 30., kihirdetve 2011. december 31.), *Záró és egyes rendelkezések*, 7. cikk. Lásd még az Alkotmánybíróság 45/2012. (XII. 29.) AB határozatát (*Magyar Közélet*, 2012. december 29.) és *Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítását* (elfogadva: 2013. március 11., kihirdetve: 2013. március 25., *Magyar Közélet*, 2013/49. szám) 20 cikk.

szor utal a magyar államra a *Magyarország* névvel,³¹ s annak nyomán az említett 2011. évi CCI. törvény oly sokszor (gyakorlatilag 427 esetben) írta át jogszabályainkban a *Magyar Köztársaságot Magyarországra*, hogy a jogkövető közönség könnyen azt hiheti: mostantól tilos máshogy megneveznie ezt az államot.³² E feltételezett tilalom-érzést az Alapvetés R. cikkének (2) bekezdése is megerősítheti, mely szerint „az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek”. Ennek ellenére mégiscsak megkérdendő: egy lapidáris szövegezésű deklaráció normatív értelemben vajon alkalmas-e arra, hogy kivételeket nem hagyó jogi kötelezettséget teremtsen a magyar állam meghatározott megnevezésére? A válasz – utalva az elmúlt két évtized jogtudományi vitáira is – egyszerű: egy alkotmány deklarációi és deklarációkat is tartalmazó rendelkezései (értéktételezései, jogelvei, generálklauzulái stb.) *közvetlenül*, vagyis az azon alapuló további jogszabályok nélkül általában nem teremtenek jogi kötelezettséget a magánszemélyek „nem hivatalos célú” vagy jellegű *magatartását* illetően. Ilyen jogi kötelezettséget az alkotmányon alapuló, 2011-ben módosított 303/2007. (XI. 14.) Kormányrendeletet – mint fentebb megmutattam – nem alapoz meg. Ezért a magyar állam a magánjellegű viszonyokban – beszélgetésekben, internetes blogbejegyzésekben, irodalmi művekben, tudományos monográfiákban, szak- és útikönyvekben, sőt akár nem hivatalos célokra készült térképeken is – továbbra is nevezhető *Magyar Köztársaságnak* (az államformára utaló kontextusban esetleg mind a két szót kisbetűvel írva.)

Ami persze jogilag *lehetséges* – teszem hozzá gyorsan –, az politikailag, társadalmilag, kommunikációs szempontból nem feltétlenül *kívánatos*, vagy inkább úgy fogalmazok: azt nem feltétlenül *érdemes* megtenni. S itt nem olyan lélektani szempontokra utalok, mint az alkalmazkodás, a félelem és hasonlók. A régi államnév a mai magyar államra ilyen vonatkozásban akkor használható, ha ezzel a beszélő személyes értékeit kívánja kifejezésre juttatni (állítva: a *Magyarországnak* nevezett magyar állam ma is köztársaság tehát *Magyar Köztársaság* vagy *magyar köztársaság*), és vállalja, hogy „politikailag nem-preferált” szóhasználatával előbbutóbb az uralkodó közéleti diskurzus peremére szorul, valamint számol azzal, hogy e névhasználattal egyes esetekben veszélyeztetheti mondandója leíró értékét. Ha valaki a magyar államot – példának okáért – 2017-ben *Magyar Köztársaságnak* nevezné, az majdnem ugyanolyan anakronisztikusan beszélne, mint aki

³¹ Az Alaptörvény egy hely kivételével mindig a *Magyarország* szóval nevezi meg a magyar államot és soha nem használja a Magyar Köztársaság kifejezést. A *Magyarország* szó kb. száz alkalommal fordul elő a szövegben, s az esetek mintegy 60 százalékában az államra utal, a többi esetben pedig az országra vagy az állam egy elemére (például területére).

³² A stílus és a szóhasználat okán kialakuló kényszer-érzés nem a magyar alkotmány és jogi nyelv privilégiuma. Az 1997-es lengyel alkotmány például olyan látványosan kerül a *Lengyelország* szó használatát és olyan sokszor nevezi a lengyel államot *Lengyel Köztársaságnak* (két-három kivétellel gyakorlatilag mindenütt), hogy a gyanútlan olvasó akár azt is hiheti: az előbbi tiltják (vagyis Lengyelországban mintha tilos lenne az államot *Lengyelországgént* megnevezni), az utóbbit pedig előírják. A szöveget lásd a *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban* című kiadványban (szerk.: Badó Attila és Trócsányi László, Budapest: Complex, 2005) 523-561. o.

1955-ben vagy 1997-ben a Magyar Királyság nevet preferálta volna. (A „majdnem” arra utal, hogy 1955-ben és 1997-ben a magyar állam formája nem monarchia volt, 2017-ben pedig – feltételezve a feltételezendőket – köztársaság lesz.) A mindennapi nyelvben egyébként olykor fel szoktunk vállalni anakronizmusokat, amennyiben az a kollektív nyelvhasználat (egyfajta népi nyelvszokás, mondhatnánk így is: nyelvi *folkways*) része.³³ A „Magyar Köztársaság” államnév esetében az előző évtizedek „félhivatalos” preferenciái ellenére nem alakult ki ilyen népi nyelvszokás, s a köznyelvben a politikai elit meglehetősen szűk ellenzéki körein kívül egyre kevesebben nevezik így magyar államot. Ezért aki e körön kívül, nem hivatalos célú szövegben nosztalgiából vagy a magyar történelem legutóbbi „köztársasági korszakában” (1989-2011) kialakult viszonyok helyreállítását remélve a „Magyar Köztársaság” nevet használja a mai magyar államra, mondván: az továbbra is ugyanolyan köztársaság, mint régen, az nem követ el ugyan jogsértést, ám úgy tesz, mintha valamilyen régen létezett, de mára megszűnt, elmúlt, semmivé lett dolog nevét markolászná.³⁴

4. NÉV, NÉVADÁS, ÁTNEVEZÉS AZ EMBEREK ÉS AZ ÁLLAMOK VILÁGÁBAN

A világról alkotott képünket olyan jelekből szőjük össze, amelyeket betűknek és szavaknak mondunk, s szavaink közül a legfontosabbak a nevek. Az ember ugyanis – amellett, hogy *homo sapiens* vagy *homo ludens* – *homo nominans* is,³⁵ ami egyebek mellett azt jelenti: mindennek és mindenkinek nevet ad, s jól esik neki felszabadultan „nevükön nevezni” a dolgokat.³⁶ Aki ezt teszi, az nem körülményeskedik és „nem beszél mellé” – ami csak megfelelő neveket használva lehet-

³³ Az 1989 táján *Ferenciek terére* visszanevezett *Felszabadulás tere*t például – miközben a budapesti *Népköztársaság útját* magánbeszélgetésekben már 1980-ban szeretttük *Andrássy útnak* mondani – az 1990-es években, sőt néhányan még később is „Felszabtér”-nek hívtuk. (Az ilyen nyelvi gyakorlat alapján még intézménynevek is születtek; lásd például [http://www.felszabter.hu/index.php].) Ez persze azért volt felvállalható, mert a szóban forgó térnek a mindennapi nyelvben már 1990 előtt is ez volt a szokásos neve. S ha valaki 2000-ben vagy akár 2005-ben randevút szervezett a „Felszabtéren”, az biztos lehetett abban, hogy akivel azt megbeszélte, az – minden különösebb kiegészítés vagy magyarázkodás nélkül – a megbeszélte időben ott fog állni a Nereidák kútjánál.

³⁴ Az itt használt nyelvi fordulat („...megszűnt dolog nevét markolászná”) alapját illetően lásd Clunyi Bernát egyik sorát *A világ megvetéséről* című verséből: *Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus* – „A hajdani rózsza név csupán, pusztá neveket markolunk” (Klanciczay Gábor fordítása). Idézi Umberto Eco *A rózsza neve* című regényében (ford.: Barna Imre) Budapest: Európa Könyvkiadó, 2007, 582. o. Lásd még U. Eco: *Széljegyzetek a Rózsza nevéhez*; megjelent: *A rózsza neve. id. kiad.*, 585. o.

³⁵ Hajdú Mihály: *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003, 10. o. A *homo nominans* kifejezés W. F. H. Nicolaisen munkásságára megy vissza. Lásd még erről Laura Borrás Castanyer: ‘Homo nominans, homo ludens, homo sapiens.’ 22 *Anuari de Filologia*. Secció G. Filologia Romànica (2000/10) 9-19. o.

³⁶ Vö. ezzel kapcsolatban Orosz István: ‘A dolgok neve. Ignóus Pál: *Fogságban, 1949–1956* című kötetéről.’ *Beszélő Online* (5. évf. 39/41. sz.) [http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-dolgok-neve]

séges. A nevek azért is fontosak, mert ezekkel azonosítjuk és szólítjuk meg a személyeket, ezekkel azonosítjuk és írjuk le a dolgokat, s ezek adnak önazonosságot a tudattal bíró egyedi létezőknek.

A névadás azt jelenti: valamihez tudatosan és egyetlen aktussal egy nyelvi jellet rendelünk, azzal azonosítjuk, s egy szűkebb vagy szélesebb közösségben ezt az azonosságot elfogadtatjuk. Filozófiai értelemben a névadás természetesen több ennél. Már Hegel észrevette, hogy valami birtokbavétele – a „testi megragadás” és a „formálás” mellett – a „megjelöléssel” történik. Az utóbbi egyebek mellett névadás. Ám a névadás nemcsak birtokbavétel, hanem teremtés is. E gondolat késői ifjúkorától foglalkoztatta Hegelt: a valóság megismerő elsajátításának szubjektuma – jegyezte meg a *Jénai reálfilozófiájában* – a dolog jelentésével „nevet ad a dolognak, s ezt a nevet úgy mondja ki, mint a tárgy létét”. Ezzel „a belsőt mint létezőt tételezi.”³⁷ A névadás így – fejtegeti filozófiájának egyik elemzője – *mágia*: a szellem a névadás révén egyfelől *megteremti* a természetet, másfelől *el is sajátítja* és birtokba veszi.³⁸

A mindennapi életben a név elfogadása és a használata hat arra a közösségre és arra a jelenségre (személyre, dologra, állatra vagy államra), amit megnevezünk: racionális képességekkel rendelkező lények esetén a nevet az illető megtanulja, azonosul vagy nem azonosul vele, megszereti vagy sem, megváltoztatja (ha módjában áll) vagy sem, és így tovább. Az elfogadás és annak következményei, pontosabban az elfogadottság kialakítása tekintetében kijelenthető, hogy a *névadás* e vonatkozásban is *alkotás* – amint arra már utaltam.

Érdekes filozófiai összefüggés, hogy aki nevet ad, az – legalábbis első pillantásra így tűnik – olyasmit ad, amivel ő maga nem rendelkezik. „És mi történik, amikor nevet adunk? Mit adunk olyankor? – kérdezi egy francia posztmodern filozófus, majd rögtön válaszol: – Nem egy dolgot kínálunk, nem nyújtunk semmit, de mégis elérkezik valami, ami egyet jelent annak adásával – mint Plótinosz mondta a Jóról –, amink nincs.”³⁹ A névadás helyzetének szabatosabb elemzése persze könnyen megmutatja, hogy e magas absztrakciós szinten megfogalmazott gondolatot nem lehet közvetlenül a személyek és dolgok, s különösen nem az államok elnevezésére alkalmazni. Mert az igaz ugyan, hogy aki nevet ad, az nem olyasmit ad, ami az övé, ám rendelkezik valami olyasmivel, ami a jel és a jelölet (személy, állam stb.) összepárosításához, vagyis a névadáshoz nélkü-

³⁷ Georg Wilhelm Friedrich Hegel: 'Jénai reálfilozófia. Részletek. [1803-1806]' in Hegel: *Ifjúkori írások. (Válogatás)*. (Szerk.: Márkus György) Budapest: Gondolat, 1982, 343. o. A birtokbavételt illetően lásd G. W. F. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és az államtudomány vázlata* [1820]. 54. § Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971, 21983, 81. o. A hegelii gondolat egyébként sok szempontból a névvel kapcsolatos keresztény elgondolások egyikének megismétlése: „... megváltottalak, neveden szólítottalak, enyém vagy!”, vö. *Ézs* 43, 1-3. Lásd erről részletesebben a 61. jegyzetet.

³⁸ Rozsnyai Ervin: *Forradalom és megbékélés*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1988, passim.

³⁹ Jacques Derrida: *Esszé a névről*. (Ford.: Boros János, Csordás Gábor, Orbán Jolán) Pécs: Jelenkor Kiadó, 1993, 2005, 5. o. Az idézett gondolat megértő értelmezéséről és továbbgondolásáról lásd Kiss Lajos András: 'A név hatalma.' *Liget* (2007/11) 18-25. o.

lözhetetlen. Nevezetesen: joggal vagy hatalommal arra, hogy befolyásolja a nyelvhasználatot. A névadás tekintetében tehát a „teremtés” és az „alkotás” az emberi kapcsolatok befolyásolása és alakítása, bizonyos esetekben pedig átalakítása a név használatát illetően. A névadás az államok esetében ezért is hangsúlyozottan politikai tett, melyre – az újabb időkben legalábbis – rendszerint az *alkotmányozás keretei között* kerül sor.

A névadási folyamat egyik leglényegesebb aspektusa az identifikációval kapcsolatos. A név részben megteremti, részben védi, részben újratemti vagy újratemetheti a megnevezett dolog identitását, s lehetséges az is, hogy egy új identitás megteremtéséhez járul hozzá. Sajátos probléma, hogy „technikai” értelemben miként zajlik ez a folyamat az államnevek esetében, valamint, hogy miként függ össze az identifikáció és a név *jelentése*. Az e területeken felvetődő kérdésekre a „kis lépések” módszerével próbálok meg válaszolni, figyelembe véve azt is, hogy e szemantikai jellegű kérdések elméletinek tűnnek ugyan, de fontos gyakorlati, s ennek keretében etikai következményekkel járnak.⁴⁰

[A] Az államnevek számos funkciója (*identifikáció, denotáció, invokáció, kommunikáció, reprezentáció, deskripció*) körében az egyik legfontosabb az, hogy hozzá kell járulnia a megnevezett jelenség önazonosságának őrzéséhez (*identitásvédelem*), esetleg mágikus védelméhez, megváltoztatása esetén pedig önazonossága módosulásához, vagyis az *új identitás kialakulásához*. A XX. századi történelmünkben a magyar állam átnevezései során rendszerint az utóbbira került sor. A *Magyar Köztársaság* név *Magyarországgal* való felváltása funkcionális szempontból ugyancsak e kategóriába tartozik: a döntés meghozója – egy, az addigitól eltérő politikai rend kialakítására való törekvés mellett – a név módosításával feltehetőleg az állam azonosságát kívánta megváltoztatni, vagy legalábbis előmozdítani, esetleg ez irányú szándékát demonstrálni. Ebben az értelemben a névváltozás a diszkontinuitást hangsúlyozta.

Egy ettől eltérő értelmezés szerint a *Magyarország* alkotmányos névben nem a *Magyar Köztársasággal* szembeni *diszkontinuitást*, s így az állam önazonossága módosítását kell látni, hanem az annak bevezetését (1946) megelőző korszak *kontinuitását*, illetőleg a kontinuitás hangsúlyozásának lehetőségét. „Az átnevezés szimbolikus jelentősége, hogy hangsúlyozza a történelmi hagyományokat, azáltal, hogy a köztársasági időszak előtti idők állama is megnevezhető a »Magyarország« elnevezéssel” – fogalmaz az Alaptörvény egyik első elemzője.⁴¹ Ez az ér-

⁴⁰ Az *elmélet és a gyakorlat*, másként: a *gondolat és a cselekvés* ezernyi módon összefügg, ám kapcsolatok a nevek területén a szokásosnál is rejtélyesebb dolog. Ez azért van így, mert „a név úgy szólván fizikai semmissé és az általa kiváltott hatás olykor egészen döbbenetes mértéke között” kétségtelenül ellentmondás feszül; vö. Kiss Lajos András: *i.m.* 19. o. Ezt az ellentmondást az etikai következmények tudatosításával lehet áthidalni.

⁴¹ Lásd Jakab András: *Az új alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest: Hvg-Orac, 2011, 186. o. Az ilyen megközelítés problémája az, hogy a „történelmi hagyományokhoz” való visszatérés vonatkozásában egy másik szimbolikus időpont is kiválasztható; ahogyan az 1989-ben az „1949 előtti” „köztársasági hagyománnyal” történt. A „köztársasági időszak előtti idők” helyett pedig az adott szövegben helyesebb lett volna „az 1920–1945 közötti korszakot” mon-

telmezés azért vitatható, mert a kontinuitás hangsúlyozásának lehetősége az országnév – *Magyarország* – okán, mely nem változott, korábban is megvolt. Vagyis a magyar államot – az alkotmányos államnév megváltoztatása nélkül – *Magyarországnak* lehetett nevezni már 2011 előtt is – gondoljunk csak a postabélyegek feliratozására!

[B] Az új identitás kialakítására való törekvéssel az államnév azon nevek világának része lesz, amelyek körül *névharok* zajlanak. E névharok olykor az egyes államok *között* zajlanak (lásd például Macedónia esetét), máskor az államokon *belül* (az utcák, városok és falvak, s általában a közintézmények, sőt magának az államnak az elnevezése körül). Az ilyen harcok vagy viták *legitimációs* és *batalmi* jellegűek. Mint minden legitimációs ügyben, a fő kérdés itt is két irányban vetődik fel: a *helyesség* és az *elfogadottság* irányában.

A helyesség részben *nyelvi helyesség* (nyelvhelyesség, stilisztikai helyesség stb.), részben igazoltság vagy *igazolhatóság*. Ami az előbbit illeti, a *Magyarország* mint teljes (alkotmányos) államnév nem ígér gyors sikert, mert nyelviileg nem minden kontextusban tudja változatlan jelentéssel helyettesíteni a *Magyar Köztársaság* nevet. Ilyenkor annak, aki nem akar „renitens” lenni, *Magyarország* helyett *magyar államot* kell mondania. Tudták ezt már az alkotmányozók is, hiszen – miközben az Alaptörvény szövegezésekor fáradhatatlanul és szisztematikusan a „Magyarország” szót használták a „Magyar Köztársaság” helyett (azokban a szövegekben is, amelyeket a régi alkotmányból vettek át és az újakban is) –, van olyan szöveghelye az Alaptörvénynek, ahol be kellett érniük a „magyar állam” kifejezéssel, mert a „Magyarország” nyelviileg nem lett volna elfogadható.⁴²

Az igazolhatóság kérdését illetően a névváltozás mellett utólag érvelőknek nem mindig könnyű a helyzete, mert a változtatás előtti érvek nem voltak teljesen egyértelműek. Azok az érvek ugyanis, amelyeket a változás hívei hoztak fel – például hogy a „Magyar Köztársaság” megnevezés „hosszadalmas és nem közbeszédszerű”⁴³ stb. – túlságosan is súlytalanok ahhoz, hogy ésszerű magyarázatot tegyenek lehetővé a név megváltoztatásának *indítékát* illetően. A publi-

dani, minthogy – amint az 1. pontban jeleztem – főleg ekkor használták formális vagy alkotmányos névként a „Magyarország” államnevet a „Magyar Királyság” helyett.

⁴² Az Alapvetés C. cikke szerint „A magyar állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik”. Ha ezzel összehasonlítjuk a másik két lehetséges változatot („Magyarország működése a hatalom megosztásának elvén alapszik”, „A Magyar Köztársaság működése a hatalom megosztásának elvén alapul”), akkor könnyen belátható, hogy – már ha valaki még csak véletlenül sem szeretné használni a „Magyar Köztársaság” kifejezést – itt a „magyar állam” kifejezés használata a helyes. Az ilyen fogalmazás stilisztikai szempontból másutt is ráfért volna az Alapvetésre. Ha például a kissé különösen hangzó H. cikkben („Magyarország védi a magyar nyelvet”) az alkotmányozó úgy fogalmazott volna, hogy „A magyar állam védi a magyar nyelvet”, valószínűleg többen egyetértettek volna vele, mert többen értették volna meg elsőre, hogy a szöveg mit is jelent.

⁴³ A „ma [...] túl sok helyzetben feleslegesen erőltetett és használt Magyar Köztársaság” név „hosszadalmas és nem közbeszédszerű megnevezés” – fogalmazott például Kolozsi Béla, nyugalmazott nagykövet a Magyar Hírlapban már 2010 októberében; vö. [http://www.magyarhirlap.hu].

cisztikában olykor-olykor megfogalmazott gyanú viszont, miszerint a névváltoztatás társadalomlélektanilag a királyság jövőbeli visszaállítását készítene elő – leszámítva a politikai álmódosók és kalandorok sejtelmes megállapításait⁴⁴ – bizonyíthatatlan, s olyan argumentatív környezetben kénytelen megfogalmazódni, amelyben óhatatlanul maliciózusnak tűnik.

A „hivatalos álláspont”⁴⁵ egyébként az átnevezés vonatkozásában a következő öt szempont egyikét vagy másikat hangsúlyozza, illetőleg alakítja argumentummá. Először is azt, hogy a névváltozás a *történelmi kontinuitást* erősíti vagy fejezi ki.⁴⁶ Másodsor, hogy a névváltozás *szimbolikus* jelentőségű, akár abban az értelemben, hogy csak valami apró-cseprő dolog, de „a lényegét” nem érinti, hisz az államformát nem változtatja meg; akár abban, hogy a helyes szimbólumhasználat politikailag is helyes és eredményes.⁴⁷ Harmadszor azt, hogy a *köz-társaság* eszméje, melyre a korábbi név *pro forma* utalt, történelmileg jelentéktelen: a köztársaság „üres szó”, s „a mi jövőnk... nem a köztársaságban [van]”.⁴⁸

⁴⁴ Az Alaptörvény elfogadásával „az államformaváltás lehetőségeit tekintve két nagyon fontos elv előtt – ha csak résznyire is –, de elvben kinyíltak a kapuk. Az egyik a Szentkorona-tan, a másik a jogfolytonosság igénye és annak helyreállítása” – fogalmazott 2011-ben Pánczél Hegedűs János, a *Regnum!* portál alapítója. Vö.: ‘A helyreállításról az örökös király halála után.’ [http://www.regnumportal.hu] ezen belül: [node/793]. Ugyanígy: „amit ma köztársaságnak neveznek Magyarországon, az nem res publica, inkább interregnum” – jelentette ki egy 2012-es interjúban Molnár Attila Károly, az interjú készítőjének bemutatása szerint a „Babes-Bolyai Egyetem, Kolozsvár, Miskolci Egyetem, ELTE, PPKE, a Leuveni Katolikus Egyetem, a London School of Economics and Political Science, Holland Királyi Tudományos és Művészeti Akadémia Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences stb.” tudós oktatója. Vö. [http://www.regnumportal.hu] ezen belül: [node/901].

⁴⁵ Ez – a szokásos médianyilatkozatok mellett – egyebek mellett a következő műből ismerhető meg: Ablonczy Bálint: *Az alkotmány nyomában. Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel*. Budapest: Elektromédia Kft. Kiadó, 2011, különösen 59-61. o.

⁴⁶ „Ami az ország elnevezését illeti – fogalmazott Szájer József egy interjúban –, az is a kontinuitás jele [...] evidens, hogy Magyarországnak ezer éve Magyarország a neve, ezt a kontinuitást jobban kifejezi az államformát mellőző megnevezés”; Ablonczy: *i.m.* 59. o. Ennek az állításnak a problematikus voltát az [A] pontban már kimutattam. Itt azt teszem még hozzá, hogy az állam 2011-es olyan átnevezése, mely egy új „névrezsím” bevezetése is volt, hiszen a hosszualakos név pozíciójába tette a rövidalakos nevet, a nyilatkozó állításával ellentétben éppenséggel a kontinuitás megszakítását jelentette. Ennek bizonyítékként lásd a 1. fejezetben található táblázatot.

⁴⁷ Az államforma vonatkozásában „[e]gyáltalán nem változik meg semmi...” – nyilatkozta Orbán Viktor 2011 tavaszán egy televízió riporter államnévvel kapcsolatos, vitathatatlanul manipulatív kérdésére válaszolva; vö.: ‘Magyarország vagy Magyar Köztársaság?’ közölve: HírTv, lásd [https://www.youtube.com] azon belül: [/watch?v=ONPWT3SSvg0]. „Nincs szó arról, hogy az államformát meg akarnánk változtatni” – mondta ugyanígy Szájer József; vö. Ablonczy: *i.m.* 59. o. A „szimbolikus” másik értelmére lásd Gulyás Gergely nyilatkozatát: „Azt pedig mindenki elismerheti, hogy érdemes olyan szimbólumokat használni, amelyeket az ország polgárai magukénak éreznek, alkalmaznak. Márpedig eddig is mindenki Magyarországot és nem a »Magyar Köztársaságot« tekintette hazájának”; Ablonczy: *i.m.* 61. o.

⁴⁸ „Számkunkra a köztársaság egy üres szó, [...] az csak egy ruha, valójában a nemzet a test, azon a köztársaság a ruha, az emberek, azok a nemzetben élnek a köztársaság legfeljebb a ház, amiben lakunk... A mi jövőnk a nemzetben van, nem a köztársaságban...” – mondta Orbán Viktor, az

Ugyanígy, de konkrétan: „a köztársasági államforma a magyar történelemben nem játszott olyan szerepet, nincs olyan többlettartalma, ami indokolná az ország nevében való megjelenítést”.⁴⁹ Sajátos, bár némileg alárendelt módon egészíti ki ezt a különböző érvelésekben a köztársasági államforma megtartásának gyakori, s ezzel a *monarchia* vissza nem állításának nem túl gyakori hangsúlyozása. „Magyarországon a királyság megszűnt – mondta egy politikus e nem túl gyakori alkalmak egyikén –, és ennek helyreállítására nincsen semmilyen politikai igény és szándék”.⁵⁰ Megállapítása őszinteségében vagy helyességében néhányan még ma is kételkednek, s ennek oka nem, vagy nem kizárólag, s még csak nem is elsősorban a politikusok szavahihetőségével kapcsolatos attitűd, hanem az állam nevével kapcsolatos diskurzus *képlékenysége*. Ebben diskurzusban nincsenek fix pontok: a „köztársaság” – hangsúlyozzák – történelmileg (nálunk) jelentéktelen, ám az állam számára nem választunk másik formát, például monarchiát. A „köztársaság” nem érdemes arra, hogy az állam nevében szerepeljen, de arra igen, hogy állam formájaként megmaradjon. A fogalmak ilyen lebegtetése, s ezzel a *rugalmas argumentáció*⁵¹ a „hivatalos álláspont” negyedik, talán legfeltűnőbb jellemzője. Ötödször, a hivatalos álláspont az érvelés szintjén azt aknázza ki, hogy az „ország”, az „állam” és a „haza” fogalmának jelentéstartományai közötti átfedés pontos mértékét nehéz megállapítani.

Az átnevezés olyan „szimbolikus lépés” – fogalmazott egy elemző –, amelynek az a célja, hogy „szűkítse a különbséget az ország és az állam között. A hazafiasság Magyarországon azt jelenti, hogy a legtöbb magyart érzelmi szálak kötik az országhoz, azt azonban nem, hogy viszonyuk lenne az állammal. Az új elnevezés az ország és az állam közötti erősebb kapcsolatot vetít előre: senki sem lehet jó hazafi anélkül, hogy jó polgár legyen.”⁵² Az idézett gondolat utolsó előtti mondatával – ti. az országhoz és az államhoz való viszony lehetséges diszkrpanciájával – mélyen egyetértek, ám a szerzőétől lényegesen különböző

ellenzék vezetőjeként, már 2006-ban. Vö. [http://www.ma.hu]_ezen belül: [/tart/rcikk/a/0/143121/1].

⁴⁹ Gulyás Gergely megfogalmazása; lásd Ablonczy: *i.m.* 59. o.

⁵⁰ Szájer József megállapítása, vö. Ablonczy: *i.m.* 59. o. Hasonlóan fogalmazott az alkotmányjogi szakirodalomban Schanda Balázs: „A változás [ti. a név megváltoztatása] nem sugallja az államforma megváltoztatásával kapcsolatos megfontolást (a monarchia újbóli bevezetését); Magyarország köztársaság marad”; vö. Schanda Balázs: ‘Constituent and Constitutional Entities.’ In *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*, idézett kiadás.

⁵¹ Fogalmazhatjuk ezt az ún. „név-vita” és „köztársaság-vita” *rugalmas* kezelésekként is. Ezen a következő értem: ha a változtatás bírálója a név mibenlétét és az államforma-ügyet összekapcsolja, akkor a hivatalos álláspont híve ezeket szétválasztja, ha pedig a bíráló külön kezeli, akkor a hivatalos álláspont védelmezője azt mutatja meg, hogy össze is kapcsolhatók vagy összekapcsolódnak. Ez utóbbi feltétele, hogy a „köztársaság-vitát” ne államforma-vitaként, hanem politikai vitaként értelmezzük. S valóban: „ami a »köztársaság-vitát« illeti – jegyezte meg Gyulyás Gergely –, mindenekelőtt azt kell egyértelműen rögzíteni, hogy ez nem az államformával kapcsolatos vita. [...] Ez a vita tehát tisztán szimbolikus”; Ablonczy: *i.m.* 61. o.

⁵² Schanda Balázs: ‘Constituent and Constitutional Entities.’ In *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*, idézett kiadás.

következtetést vontam le belőle. A fogalmi megközelítés egyik lehetséges vég-eredménye, vagyis az idézett szöveg utolsó mondata és az abból levonható következtetés ugyanakkor – túl azon, hogy szerintem érvénytelen, hiszen sok „jó magyar hazafi” ma is más állam polgára – számomra meglehetősen ijesztően hangzik.

Az ilyen érvek és érvelések világában az államformák érdemi kérdései az államnév kontextusában nem tárgyalhatók meg. Egy ilyen helyzetben a tárgyilagos elemző csak két dolgot tehet: hipotetikus, esetleg szkeptikus tételeket fogalmaz meg, vagy a helyzet átmeneti jellegét érzékelteti.⁵³

[C] Egy állam nevének megváltoztatásakor az egyén és az (új) állam identifikációja többek között azért bonyolult folyamat, mert a nevek máshogy működnek az emberek és a tárgyak vagy más dolgok azonosítása esetén.

Ami az *embereket* illeti, mindenki tudja, hogy a név az egyik legfontosabb dolog számukra. A név nélküli ember, vagy az, akinek a neve helyén csak egy betű áll – amint azt Kafka *Joseph K*-ja óta tudjuk –, elveszett ember. S ha valakinek netán elveszik a nevét, az előbb vagy utóbb megszűnik: a náci koncentrációs táborokban ezért tartották nyilván a foglyokat a nevük helyett egy szám alatt.⁵⁴ A csak számmal rendelkező embernek egész biztosan nincs – pontosabban nem számít, hogy van-e, tehát semmibe vehető a – személyisége. „Aminek nincs neve, az mintha nem is létezne” – fogalmazott Umberto Eco *A rózsza neve* című regényét elemezve Kelemen János.⁵⁵ A személyhez kötődő név már csak azért is fontos, mert túlél bennünket, s azt az (esetleg csalóka) érzést keltheti bennünk, hogy ezáltal is részünk lehet az örökkévalóságban. Sok embernek annyira fontos, hogy becsülete megőrzése révén „neve tiszta maradjon”, hogy ezért vállalja az egzisztenciális nehézségeket, a sors megpróbáltatásait, szélsőséges történelmi helyzetekben pedig akár a halált is. Aki nem hallotta volna még a japán közmondást: „az élet egy emberöltő hosszúságú, egy jó név örök”, annak Derridától kell megtanulnia, hogy amikor eljön az ember halála, „nem marad más [belőle], csak a tulajdonnév”,⁵⁶ vagyis a neve.

⁵³ Bár e sorok szerzője a szkeptikus megoldás felé hajlik (ezért írta másutt: a változás valódi motívumát „csak utólag lehet majd megállapítani”), de elfogadja a mértéktartó helyzetjelentéseket. Ilyen például Kukorelli Istvánnak Sulyok Dezső 1946-os felszólalására reflektáló megállapítása egy tudományos konferencián. A köztársasági államformát bevezető 1946. I. törvénycikk parlamenti vitájában Sulyok Dezső ezt mondta: „a múlt után nemcsak betették az ajtót, hanem be is falaztuk azt”; vö. az 1945. évi november hó 29-re összehívott *Nemzetgyűlés 8. ülésének naplója* [1946. január 24.] 256. o. Az Alaptörvény elfogadásával azonban – jelentette ki Kukorelli – „ebből a falból kétségtelenül kivettek néhány téglát” (Kukorelli István: *Magyarország állam- és kormányformája*. Előadás Győrben, 2014. február 7-én). Szerintem is itt tartunk most, s ennél többet nem lehet mondani.

⁵⁴ A névtelenné válásról lásd Hanna Arendt: *A totalitarizmus gyökerei*. (Ford.: Braun Róbert et al.) Budapest: Európa, 1992, 544. sk. o.

⁵⁵ Kelemen János: »A rózsza neve« és Eco szemiotikája. *Világosság* (1989/4) 282-289. o.

⁵⁶ Jacques Derrida: *Mémoires Paul de Man számára*. (Ford.: Simon Vanda) Budapest: József, 1998., 62. o.

Tárgyak esetén a név és a dolog kapcsolata épp ellenkezőleg működik: az *almát* nevezhetjük „körtének” is, amennyiben a *körtét* „almának” vagy valami másnak mondjuk. Az, hogy minek mi a neve – amint annak is, hogy mely jelnek mi a jelentése –, pusztán konvenció kérdése, s a nyelvhasználati konvenciók során kialakult elnevezésekben mindig van valami esetleges és véletlenszerű. Ilyenkor Shakespeare-rel szólva akár ezt is mondhatjuk: „Mi a név? Aminek »rózsa« a neve, | Az más néven is éppoly illatos”.⁵⁷

E kétféle viszonytal – pontosabban *a név és a személy*, illetőleg *a név és a tárgy* kapcsolatának eltéréseivel – az emberi szellem szépen el tud játszózni. Szerintem ezt láthatjuk például az utóbbi évek magyar irodalmában, ahol ugyancsak megjelent a nevek jelentősége és a névhasználat sokfélesége. Kemény István *Égi harmónia* című költeményéből és Háy János *Édes nevem* című, ironikus elemekkel tarkított vers-válaszából legalábbis valami hasonló dolog olvasható ki.⁵⁸ A magyar állam átnevezése kapcsán ugyanezt a viszonyulásbeli eltérést tapasztaljuk, s a két-három évvel ezelőti viták során szinte ugyanazt a „játszózást” láthattuk, mint ami a költőknél is megfigyelhető: akik elleneztek az államnév megváltoztatását, azok úgy kezelték azt, mintha *személy*hez kötődne, akik meg mellette voltak, azok úgy beszéltek róla, mintha egy *dolog* nevééről beszélnének.

Ez a „relativizmus” még a magyar közélet más relativizmusai körében is feltűnő, sőt kirívó volt, mert az emberek általában úgy viszonyulnak az államuk nevéhez, mintha az valamely személyhez kötődne. Ennek az az oka, hogy ezen keresztül is személyekhez kötődnek. Ezt egy távoli példával szemléltetem. Az Amerikai Egyesült Államok kibővülése idején, a XIX. század vége felé, Frederic James Grant, az ismert *pioneer*, szerkesztő, majd diplomata az új amerikai államok elnevezése körüli viták kapcsán a következőket írta. „Miért van az – kérdezte a *Washingtoni Terület* szülőlté^[59] –, hogy ha *Washington* neve megváltozna, úgy érezném, mintha apám nevét vették volna el tőlem. Olyan lennék, mint egy hontalan.» Ahhoz, hogy Massachusetts, Connecticut, vagy New York szülőlte megérezze ezt az érzést – folytatta Grant –, azt kell elképzelnie, hogy államának

⁵⁷ Lásd William Shakespeare: *Rómeó és Júlia*. 2. 2. 42-44. A kérdés az eredetiben így hangzik: „Whats in a name?”, vagyis „Mi van a névben?”, amit mondhatunk így is: „Mit ér a név?”

⁵⁸ Kemény István versének szóban forgó részlete így hangzik: „Édes nevem, Esthajnal | menekülj, menekülj ... | Semminek nincs már neve | a nevek már szabadok | édes nevem, okos nevem | menj a tieid közé” (*Égi harmónia*). Háy János erre a következő sorokkal reagált: „Édes nevem: | nem vagyok, nem vagyok. | Hol veszttem el, | nem tudom, nem tudom... | édes nevem | nem keres, nem keres. | Nem mutat meg: | senkinek, senkinek. | Édes nevem elveszett, | édes szemem elveszett, | édes testem elveszett, | édes lelkem elveszett. | Ki tudja, hogy boltban | tejet, utcán levegőt | nem veszek, nem veszek” (*Édes nevem*). Az utóbbi elemzését illetően lásd Horváth Csaba: ‘Saját nevét, óh Uram, add meg mindenkinek! Név, névadás és identifikáció Háy János műveiben.’ *Studia Caroliensia* (2009. 4) 257-266. o.

⁵⁹ A *Washingtoni Terület* az Amerikai Egyesült Államok társult területe 1853 és 1889 között a Csendes-óceán partján. Miután az attól délre eső, hasonló státuszú ún. *Oregon Terület* 1859-ben önálló állam lett, jelentős területi módosulások után (melynek keretében egyes részei Wyominghoz, Montanához és Idahóhoz kerültek) 1889-ben *Washington Állam* néven önálló államként szerveződött meg és USA tagállama lett.

a nevet leradírozták a térképről és olyan szóval helyettesítették, ami neki és másoknak semmit sem jelent. A *Terület* népének a saját történelmére és eredményeire való büszkesége minden ízében ugyanolyan erős, mint a régebbi állami közösségek népeié, s ezért nincs semmi különös abban, hogy tiltakoznak az ellen, ha új nevekkal helyettesítik azokat, amelyeket az ő *Területük* oly sok éve visel.”⁶⁰ Vagyis az állam neve sokak számára azért fontos, mert (ha nem is a személyiségük része, de) *személyes* kapcsolatuk van vele, illetőleg azon keresztül másokkal. A „névviták” és a „névharcok” ezért is oly szenvedélyesek.

Akik viszont egy államot átneveznek, azok számára a régi név nem bír ilyen jelentőséggel, esetleg egyenesen negatív kapcsolatuk van vele, személyesen nem fontos számukra, vagy fontos ugyan, de valami más fontosabb. Ők vagy híveik ilyenkor a döntés igazolása végett akár azt is mondhatják: az átnevezés jelképes értékű, s „tekintsd úgy az egészet, mintha a rózsát máshogy neveznénk!”. Ha ezt teszed, „látni fogod, hogy azon a néven is éppoly illatos!” Az ilyen érvelés a *dolgok* megnevezésére vonatkozó gyakorlatot viszi át egy olyan intézmény nevére, aminek esetében – különösen akkor, ha a haza fogalmával is kapcsolatba kerül – a *személyek* megnevezésére vonatkozó módon szoktunk élni.

E ponton számos további kérdés is felvethető. Elemezhető például a viszonyulásbeli eltérés társadalmi kontextusa: kik és miért preferelják az egyik, s kik és miért a másik viszonyulási módot stb. Mérlegelhetők annak lehetséges következményei: vajon biztosnak mondható-e, hogy a következő rendszerváltozáskor – legyen bármilyen távoli vagy meghatározhatatlan is annak ideje – újra át fogják majd nevezni a magyar államot? Vagy: vajon egy igazi republikánusnak még annak is örülnie kell-e, ha a következő átnevezésre csak a „következő rendszerváltozáskor” kerül sor? Az ilyen izgalmas szociológiai és politikai jellegű problémák helyett egy olyan kérdést vetek fel itt, ami az identifikáció és a jelentés összefüggését érinti. Ez a következő: mi a „szemantikai természete” a magyar állam régi és új nevéhez való viszonynak, arra tekintettel, hogy formája 2011 után is köztársaság maradt, bár – mint mondták (vö. 50. jegyzet) –, „a köztársasági államforma a magyar történelemben nem játszott olyan szerepet, nincs olyan többlettartalma, ami indokolná az ország nevében való megjelenítést”?

5. AZ ÁTNEVEZÉS EREDMÉNYE: „MAGYARORSZÁG” MINT „MAGYAR KÖZTÁRSASÁG”

Azt szokták mondani, hogy a nevek „beszélnek”. Ezen azt értik: a dolog vagy személy *megjelölésén* túl információt hordoznak az általuk megjelölt jelenség *megismerhetőségét* illetően is. S ez nemcsak az ún. „beszélő nevekre” áll, hanem valamilyen szinten és formában csaknem minden névre. A nevek kimondása – a középkori nominalisták, így Roscellinus, Duns Scotus vagy Ockham állításával

⁶⁰ Frederic James Grant: 'Naming the New States.' 148 *The North American Review* (1889/388) 391. o.

szemben – nem „üres lehelet” (*flatus votis*).⁶¹ a névként használt szavakkal azért mondhatunk valami érdemit, mert a neveknek jelentése van. A *jelentés* (Pierre Abélard kifejezésével: *significatio*)⁶² több néhány információnál: hozzátartozik az információ *értelme* is. Ez az értelem nem valami eleve adott, „lényegi” vagy „természetes” (ahogyan azt Platón állította, talán egyenesen groteszk szándékkal a *Kratüloszban*),⁶³ hanem olyasmi, ami számunkra adott, ami a mi szemünk előtt is alakul és változik, s ami elenyészik vagy megújul. A névként használt szavak és kifejezések a használat során mintegy magukra öltik a jelentést, azaz bizonyos társadalmi kontextusban számunkra való *értelmük* lesz, és – a kontextustól is függő módon – egy ideig hordozzák azt. Annak, hogy bizonyos információknak jelentése legyen és az megmaradjon, ezen túl az is feltétele, hogy (szemantikai értelemben) gondolják tartalmukat. E gondozás a név jelentésének, s így *értelmének* kimunkálása vagy a kimunkált jelentés elméleti „karbantartása”, ami nem slágerszövegek dalogatásában⁶⁴ vagy szavak imamalom szerű ismételtetésében áll, bár kétségtelenül hozzátartozhat az is.

⁶¹ A *flatus votis* kifejezés a középkori univerzálé-vitában eredetileg az emberi általánosítás reménytelenségére utalt. Az univerzálé-vitában a szavak és „nevek” értelmezésének – a filozófiai problémákon túl – azért is különös jelentősége volt, mert a *Szentírásból* a keresztények számára a személynevek olyan értelme rajzolódik ki, amivel a nominalisták álláspontját nem lehetett összeegyeztetni. Amikor például Jézus az ún. egyházépítő ígéret szövegében Kéfásnak [Péternek] nevezte Simont, akkor tudta, hogy ezt a nevet az arámul beszélő zsidók „nem értik”, ezért külön megmagyarázta annak jelképes értelmét („kőszikla” stb.), azaz feltárta számára a valódi jelentését (vö. *Mk* 3,16 és *Mt* 16,18). A példa azt is jelzi, hogy a név adása vagy megváltozt(tat)ása egyúttal egy új személyiség kezdete, s a keresztények számára (vö. *Ter* 27,36 és *Iz* 7,14) a név mintegy „feltárja” a személy lényét és rendeltetését. A személy(iség), a név és egy felsőbb hatalom viszonyát illetően sokat mond a következő textus: „De most így szól az Úr, a te teremtőd, Jákób, a te formálód, Izráel: Ne félj, mert megváltottalak, neveden szólítottalak, enyém vagy! Ha vízen kelsz át, én veled vagyok, és ha folyókon, azok nem sodornak el. Ha tűzben jársz, nem perzselődsz meg, a láng nem éget meg. Mert én, az Úr vagyok a te Istened, Izráel Szentje, a te Szabadítód!” (*Ézs* 43, 1-3a).

⁶² Abélard „szemiotikájáról” lásd Peter Dronke: *A History of Twelfth-Century Western Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 291. o. A jelentés kialakulásáról kifejtett abélardi elméletéről lásd Shimizu Tetsuro írásait: ‘Words and Concepts in Anselm and Abelard.’ In Joël Biard (szerk.): *Langage, sciences, philosophie au XIIe siècle. Actes de la table ronde internationale organisée les 25 et 26 mars 1998*. Paris: J. Vrin, 1999, 177-198. különösen 193-194. o.

⁶³ „Ez a Kratülosz azt állítja, Szókratész – olvashatjuk Platónnál –, hogy minden dolognak természetűtől fogva van helyes, valódi neve, és hogy a név nem az, amivel az emberek a dolgokat valamiféle hangot adva megegyezés alapján, konvencionálisan jelölik, hanem hogy van a neveknek valami természetes helyessége, valódisága a görögök és nem görögök nyelvében egyaránt.” Lásd ‘Kratülosz.’ (Ford.: Szabó Árpád) In *Platón összes művei*. Budapest: Európa, 1. kötet, 1984, 725-851. o. és ‘Kratülosz’ (ford.: Szabó Árpád, átdolg.: Horváth Judit), Budapest: Atlantisz, 2008. 383a-b. Mint közismert, a másik álláspont Hermogenészé volt, aki szerint a név közmegegyezés kérdése. Platón maga nem foglalt állást a kérdésben, mert mind a két álláspontot cáfolhatónak látta.

⁶⁴ A magyar állam nevével kapcsolatos névharcok slágerszövegekkel is reprezentálhatók. Vö. „Lesz még egyszer szép a világ | Lesz még Magyar Köztársaság!”; Bródy János: *Lesz még Magyar Köztársaság* (2011). Ugyanehhez a régebbi időkben lásd Sztevanovity Dusan: *Magyarország* (2002) vagy Gesztü Péter: *Magyarország* (2005) című dalszövegeit. Az előbbi így szól: „Aranyfüggés

E több évszázados filozófiai belátásokat a német matematikus és analitikus filozófus, Gottlob Frege egy új fogalmi rendszerben fejezte ki. Azt állította, hogy a névnek lényegében két „jelentése” van: egy *konkrét* (ez a név *Bedeutungja*, magyarul „jelölete”) és egy *általános* (ez annak a *Sinnje*, vagyis a tulajdonképpeni „jelentése” vagy „értelme”).⁶⁵ Ez utóbbihoz érdemes hozzátenni, hogy az általánosított tartalomtól több is kapcsolódhat a névhez, s az így kialakított jelentések lehetnek többé vagy kevésbé *általánosak*. Ez különösen akkor van így, ha a név egy múltbéli dolgot nevez meg, aminek korábbi értelme a jelenre vagy a jövőre vonatkoztatva módosul és új elemekkel egészül ki. Ilyenkor a névnek valójában három jelentése lesz: egy konkrét (esetünkben például a „Magyar Köztársaság” mint állam, ahogyan az 1989 és 2011 között létezett), egy általános (ennek az államnak a múltban, például 2012. január 1-ig létezett értelme) és egy másik, ugyancsak általánosított (az, amit ez a név 2012. január 1. után jelent). Aki a magyar államot jelenleg [2015-ben] „Magyar Köztársaságként” nevezi meg, az jelezni kénytelen, hogy a második vagy a harmadik értelemre utal-e, amit – mivel az állam mai formája is köztársaság – csak némi körülményeskedés révén tehet meg. A magyar állam 2012. január 1. utáni alkotmányos neve így a kommunikáció során információ-többlet közlését várja el a beszélőtől, miközben maga információ-korlátozáson alapul.

Ez utóbbin a következőt értem. Frege fogalmi rendszere és elmélete azért is érdekes, mert a *két névvel rendelkező dolgok* vonatkozásában az is kiolvasható belőle: ilyenkor a nyelv nem egyszerűen megismétli ugyanazt az információt, hanem *többféleképpen mutat rá* ugyanarra és *többféle értelmet* képes közvetíteni. E megoldások – Frege megfogalmazásában – az emberek ismereteinek az „értékes bővülését” jelzik.⁶⁶ Közismert példája, hogy a Vénusz bolygót este *Alkonycsillagnak*, reggel *Hajnalcsillagnak* hívták, amíg rá nem jöttek, hogy ugyanarról az égitestről, ti. az *Esthajnalcsillagról* van szó. Amikor az államok neve esetén valami hasonlót látunk, akkor első pillantásra úgy tűnhet, hogy a kétféle elnevezés itt is ismeretbővülést jelez; ez azonban csak az esetek egyik (nagyobbik) részében van így.

aranyláncon | Mikor ölelem, soha nem is látom | Mondd a kódot, a kapu nyílik | De ha nem jössz rá, várhatsz a sírig | Tegnap tudtad, de mára új kell | Mert a hoppmester épp a trónra ült fel | Magyarország” (zene: Presser Gábor). Az utóbbi egyik részlete ez: „Magyarország, | ahol az arcodban láttam | a magam arcát. | ... Magyarország | ...Én ezer év óta várlak már...” (zene: René Dupéré, előadta: Oláh Ibolya). Ez utóbbiak nem az állam átnevezéséhez és a politikai rendszer megváltoztatásához kapcsolódnak, de az ezzel kapcsolatos vitákban jól felhasználhatók. Lásd például Navracsis Tibor egyik 2012. január eleji leveléről szóló közlést, melyben az utóbbiakra hivatkozott; természetesen pusztán címük alapján; vö. „A köztársaságot féltő felvetése okkal minősíthető alaptalannak” [http://www.fidesz.hu/hirek/2012-01-05/akoztarsasagot-felt337-felvetese-okkal-min337sithet337-alaptalannak/].

⁶⁵ Gottlob Frege: 'Jelentés és jelölet.' In uő: *Logika, szemantika, matematika*. (Ford.: Máté András) Budapest: Gondolat, 1980, 156-190. o. Lásd még: G. Frege: *Logikai vizsgálódások*. (Ford.: Máté András) Budapest: Osiris, 2000, 118-147. o. *passim*. Elemzéséhez – egyebek mellett – vö. Kállay Géza: *És most: beszélj! Nyelvfilozófia, dráma, elbeszélés*. Budapest: Liget könyvek, 2012 és Uő: 'Nevék és névmások.' *Liget* (2007/11) 2-17. o.

⁶⁶ Vö. G. Frege: *i.m.* (Jelentés és jelölet) 157. o.

Ha egy államnak az országneve (például *Franciaország*) mellett van egy, az államformát megnevező alkotmányos neve is (az adott esetben *Francia Köztársaság*, korábban *Francia Királyság*, alkalmasint *Francia Császárság*), az arról az államról további információkat közöl. Az alkotmányos államnév azonban olykor épp megfordítva működik: az információ-korlátozás eszköze, és az ismereteknek valamely politika szempontjából fontos szűkítését jelentheti. Japánról például többet tudnánk, vagy legalábbis implicit tudásunk több ponton válna explicitté, ha alkotmányos (teljes) neve nem *Japán*, hanem *Japán Császárság* volna. Aki ismeri a japán császár II. világháborús szerepét, a japánok tradíciókhoz való viszonyát és az országnevét háború utáni meghatározásának körülményeit, az tudja, hogy miért nem így hívják azt az államot. Az információ-megvonás sajátos eszköze volt Vichy-Franciaország államneve, a *Francia Állam* is, melynek kialakítani tervezett jelentése előírásokat és tilalmakat is sugalmazott: ne tekintsd ezt az államot se köztársaságnak, se királyságnak! Egészen más módon, itt hely hiányában nem részletezhető történelmi és politikai kontextusban, valamint eltérő közjogi tartalommal, de hasonló módon információ-korlátozó *Ausztrália* vagy *Izrael* alkotmányos neve is.

Természetesen nem állítható, hogy az államforma megnevezésének hiánya mindig információ-korlátozás vagy egyfajta tilalom sugalmazása volna. Az országnevet alkotmányos névként megismétlő,⁶⁷ vagy „állam”, „államok” stb. szavakkal kiegészítő névrendszert látva mindig a konkrét eset vizsgálatával lehet megmondani, hogy az adott állam el- vagy átnevezésekor erről volt-e szó. Bizonyos államok egyébként az államnévben az államformánál fontosabbnak tartják az államszerkezet megjelölését (*Oroszország*, *Svájc*) vagy az állam valamely szerkezeti jellemzőjére való utalást (*Egyesült Királyság*, *Comore-szigeteki Unió*), bár a két elem, ti. az államforma és államszerkezet – amint az *Brazília* és *Németország* alkotmányos neve mutatja – kombinálható is. S előfordulhat az is, hogy az államforma és az államszerkezet oly bonyolult, hogy azt szinte lehetetlen pontosan beemlíteni a névbe; vagyis nincs olyan név, amely jól ki tudná fejezni az adott állam alkotmányos megoldásait. Alighanem erről van szó *Malajzia* esetén.⁶⁸ A magyar állam alkotmányos nevének 2011-es meghatározása természetesen nem ebbe a kategóriába tartozik. Mint fentebb bizonyítottam, ez lényegében információ-korlátozás volt.

Éz különösen azért említésre méltó, mert – mint röviden már ugyancsak említettem – a magyar államot az alkotmányos államnév megváltoztatása nélkül

⁶⁷ Talán elég itt utalásszerűen jelezni, hogy ellenkezőjének – az alkotmányos név országnévként való megismétlésének – a háttérben (lásd például az *Amerikai Egyesült Államok* vagy a *Cseh Köztársaság* esetét) nem információ-korlátozás áll, hanem politikai és nyelvi kényszer.

⁶⁸ Malajzia egyfelől tizenhárom állam és három nem-állami szintű terület „szövetsége”, tehát föderatív jellegű állam, másfelől pedig olyan „választási monarchia”, ahol az uralkodót kilenc – egyébként örökletes – szultán közül öt évre választják (amint az egy köztársaság elnöke esetén szokásos), miközben e választásban a kormányzók által vezetett négy szövetséges állam nem vesz részt.

2011 előtt is, szinte minden szituációban és számos nyelvi kontextusban *Magyarországnak* lehetett (volna) nevezni. Ezt kissé kiélezetten fogalmazva úgy is mondhatjuk: a magyar államot 2011-ben nem egyszerűen *átnevezték*, hanem *egyik* nevét *megszüntették* oly módon, hogy annak a funkciójában a másik név használatát rendelték el. Mivel a *Magyarország* mint alkotmányos név kevesebbet mond a *Magyar Köztársaságnál*, ezt sokan névhasználati tilalomként, vagyis kényszerként élték meg. Növelte a meglepetést (s gyakran túlzó, sejtelmes következtetések levonására is alkalmat adott), hogy a régió hasonló névrendszert kialakító államaiban, például Ukrajnában vagy Romániában a kommunizmus összeomlásakor rendszerváltozáskor, vagyis az 1990-es évtizedben hagyták el az állam formájának megjelölését, vagyis fel sem vették az államformát az államnévbe, míg nálunk egy – előre egyértelműen még csak nem is sejtetett, sőt lezajlása idején nyilvánosan folyamatosan tagadott vagy legalábbis elhallgatott – következőben.

Ezért tűnhet úgy, hogy a magyar állam – neve szerint legalábbis – *nem-köztársaság* lett. Formája szerint persze köztársaság továbbra is. Ám olyan köztársaság, amely – 22 év után – fontosnak tartotta *nem-köztársaság*ként megnevezni önmagát. E döntés – gondoljon róla bárki bármit – kétségtelenül illeszkedik a „magyar történelmi hagyományokhoz”. Népünket ugyanis hosszú évtizedek óta valami meglehetősen ellentmondásos, mi több: rejtélyes és ambivalens viszony fűzi állama formájához. Rejtélyesnek azt tartom, hogy e viszonyban összekapcsolódik a kontingencia és a tudatos tervezés, ambivalensnek pedig azt, hogy egyszerre van benne valami színlelt és valódi szenvedély, őszinteség és őszintétlenség, sőt talán valami gránitzilárdságú elvi jelleg és dagonyázó pragmatizmus is. Akárhogy is legyen, ez az ellentmondás a nemzet történelmének egy-egy jellegzetes korszakát jelentő *király nélküli királyság* (1920-1945) és a nép uralmától távol álló *népköztársaság* (1949-1989) fogalmában éppúgy kimutatható, mint abban, hogy egy másik jellegzetes korszakot (1990-2010) reprezentáló *köztársaság* idején az államot megjelenítő címerben egy szentnek mondott *korona* áll(t). Ehhez társult most egy olyan *magyar köztársaság*, amely neve szerint hangsúlyozottan *nem-köztársaság*. Bár a jövőre vonatkozóan nem tehetünk tudományos kijelentéseket, annyit megjegyzek itt: aki megéri, nem csodálkozhat azon, ha a most kialakult rendszer majdani elmúltával – hiszen erre is sor kerül egyszer – esetleg ezzel a paradoxonnal jellemeznék a mostani korszakot. E tanulmányt ezzel a múlandósággal kapcsolatos – bár nem arról szóló, hanem a fentebb említett „gyakorlati, s ennek keretében etikai következményeket” is érintő – megjegyzéssel zárom.

A *Magyar Köztársaság* mint állam az 1989/90-ben kialakított alkotmányos rendjével és plurális politikai rendszerével ma már a múlté, s neve olyan „hajdani rózsá”, amit sokan – a clunyi kolostor XII. századi bencés szerzetese versének kifejezésével élve – puszta névként markolásznak. Mint fentebb idéztem: *Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus* – „A hajdani rózsá név csupán, pusztá neveket markolunk”. Bernát verse azt a régi toposzt elevenítette fel, miszerint

minden múlandó. Umberto Eco megfogalmazásában: „az egykor élt nagyságok, a híres városok, a szép hercegnők [egyszer] mind semmivé lesznek”.⁶⁹ Hozzájuk hasonlóan lesznek semmivé az állami és politikai rendszerek is. Ehhez azonban Bernát verse alapján azt is hozzátehetjük, hogy a nyelv – mely nemcsak a létező, hanem a már vagy még nemlétező dolgokról is képes szólni – megőrzi belőlük valami fontosat: ti. a nevüket, s a nevük jelentését, sőt értelmét is. Amint sok egykor élt nagyság, híres város és szép hercegnő neve fennmaradt, úgy maradt fenn mindmáig, s él tovább, immár egy egészen másfajta politikai-közjogi rend viszonyai között⁷⁰ a magyar *alkotmányos demokrácia* neve, s nevének valamilyen –, a mai viszonyok közötti jelentésében nem kellő mértékben tisztázott – értelme is. Egy olyan államé, amit *Magyar Köztársaságnak* hívtak; s lényegében 1989/90 és 2010/11 között létezett. Az ezzel kapcsolatos alaptételt (minden múlandó, de a név – az államok esetében is – megmarad) az adott esetre vonatkoztatva kétféle állításként is megfogalmazhatjuk. Mondhatjuk azt: a magyar alkotmányos demokráciának „csak a neve maradt ránk, egyébként megsemmisült”, és azt is, hogy „bár eltűnt, a ránk maradt *név őrzi emlékét*, s a név révén *jelentését*, sőt valamilyen *értelmét* is”. Ez a két állítás – miközben *nem egyenrangú* egymással – kétségtelenül egymás *alternatívája*. Abban az értelemben legalábbis, hogy más és más kiindulópontot jelent mind a tudományos elemzések, mind az emberi kapcsolatok alakítása terén. Vagyis azok alapján másfajta következtetésekre jutunk elemzéseinkben és másként viszonyulunk embertársainkhoz is. S mivel ezek fontos dolgok, remélhetőleg nem túlzás a fenti alternatívákhoz – egy régi tánczenei fesztivál címét és egy ugyancsak régi, még az előző rendszerváltozás idejéből származó politikai plakát szlogenjét felidézve – azt is hozzátenni: *Tessék válaszítani!*

⁶⁹ Umberto Eco: Széjgyezetek a Rózsa nevéhez, id. kiadás, *ugyanott*.

⁷⁰ Az új politikai rendszer főbb jellemzőit, mibenlétét, s így nevét illetően mindmáig nem alakult ki konszenzus – valószínűleg a mostani rendszerváltók szándékával egyezően. A mindig gyanús legitimációs célú önjellemzések keretében egyesek sajátos (ti. magyar, vezérelvű, keresztény-, illiberális stb.) demokráciáról beszélnek, vagy – még mindig jogállamiságot emlegetve – azt mondják, hogy a dolgok jellegét illetően semmi lényeges nem változott. Nem jobb a helyzet a másik oldalon sem, már ha egyáltalán lehet vagy érdemes itt „oldalakról” beszélni. Itt ugyancsak elhibázott fogalmi vagdalkozást látunk, amikor diktatúrának, fasizmusnak, maffiaállamnak stb. mondják a kialakult rendszert. A hivatalos önminősítésekhez hasonlóan ezek sem ragadják meg annak lényegi jellemzőit. Az elmúlt egy évben ugyanakkor – elsősorban tudományos körökben, de a nemzetközi sajtóból történt beszivárgása után részben a közéleti diskurzusokban is – az új rend meghatározására egyre többen használják az Egyesült Államokban élt spanyol politológus-szociológus, Juan José Linz által bevezetett és jellemzett kategóriát. Eszerint 2010 és 2014 között Magyarországon egy *autoriter politikai rendszer* jött létre. Fontosabb jellemzőinek kifejtésére nincs itt hely; lásd erről J. J. Linz: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner, 2004. Saját álláspontomat az államok rendszertanát tárgyalva fejtettem ki röviden; lásd Takács Péter: *Az államok rendszertana és tipológiája*. Budapest, 2015 [megjelenés előtt, előkészületben].